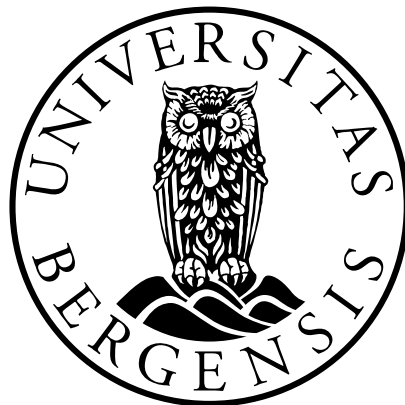

Retten til informasjon om prosessuelle rettigheter

*Politiets plikt til å orientere mistenkte om retten
til taushet og retten til forsvarer før avhør*

Kandidatnummer: 39

Antall ord: 14859

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10. mai 2024

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	3
1.1 Tema og problemstilling	3
1.2 Avgrensninger og presiseringer	3
1.3 Sentrale rettskilder og metode.....	6
1.3.1 Straffeprosessloven – et naturlig startpunkt for vurderingen.....	6
1.3.2 Påtaleinstruksen.....	7
1.3.3 Menneskerettighetene – Grunnloven og Den europeiske menneskerettskonvensjonen.....	7
1.4 Fremstillingen videre.....	8
2 Begrunnelser for orienteringsplikt	9
2.1 Innledning.....	9
2.2 Rettighetene skal gjøres reelle.....	9
2.3 Likebehandling.....	10
2.4 Praktisk gjennomføring av polititjenesten.....	10
2.5 Sakens opplysning og den materielle sannhet.....	10
3 Forutsetninger for orienteringsplikt	12
3.1 Status som mistenkt.....	12
3.1.1 Innledning.....	12
3.1.2 Rettslige utgangspunkter	12
3.1.3 Mistankebegrepet	13
3.1.4 Klare tilfeller av mistenktstatus.....	14
3.1.5 Status som mistenkt der etterforskningen retter seg mot flere personer	15
3.1.6 EMK-dimensjonen og status som mistenkt – «criminal charge».....	17
3.1.7 Konklusjon og bemerkninger	18
3.2 Avhør.....	19
3.2.1 Innledning.....	19
3.2.2 Rettslige utgangspunkter	19
3.2.3 Avhørsbegrepet	20
3.2.4 Innledende samtaler og avhør	20
3.2.5 EMK-dimensjonen og avhør – «criminal charge»	23

3.2.6	Konklusjon og bemerkninger	24
4	Innholdet i orienteringen	27
4.1	Innledning.....	27
4.2	Rettslige utgangspunkter	27
4.3	Krav til informasjonen	28
4.3.1	Innledning.....	28
4.3.2	Sakens alvor	28
4.3.3	Avhørets sted, tidspunkt og situasjon.....	29
4.3.4	Forhold som kan skape forklaringspress	31
4.4	Konklusjon og bemerkninger	32
5	Mangelfull orientering og bevisavskjæring.....	34
5.1	Innledning.....	34
5.2	Generelt om ulovlig og utilbørlig ervervede bevis og bevisavskjæring.....	34
5.2.1	Utgangspunktet om at beviset skal tillates ført til tross for feilen.....	35
5.2.2	Hensynet til interessene som ble krenket ved ervervet	35
5.3	Bevisavskjæring som følge av mangelfull orientering om taushetsretten og retten til forsvarer?.....	36
5.3.1	Plikt til å utlevere beviset	36
5.3.2	Grovheten av krenkelsen	37
5.3.3	Fortsatt rettskrenkelse	38
5.3.4	Sakens viktighet og bevisverdien av beviset.....	40
5.3.5	Sanksjoner fra myndighetene	41
5.4	EMK-dimensjonen i relasjon til bevisavskjæringsspørsmålet	42
5.5	Konklusjon og bemerkninger	44
6	Avslutning	45
	Kilderegister	46

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Når politiet iverksetter etterforskning for å undersøke om et straffbart forhold har funnet sted, vil dette ofte føre til at personer som potensielt har sett, hørt, gjort, eller sitter med annen relevant informasjon, blir bedt om å avgi forklaring for politiet gjennom et avhør. I mange tilfeller utgjør disse forklaringene sentrale bevis i saken, og det er derfor viktig at avhørene gjennomføres med høy kvalitet. Et velutført avhør, hvor den avhørtes rettigheter blir ivaretatt på en betryggende måte, vil bidra til sakens opplysning i form av at informasjonen kan benyttes som bevis i saken. Et avhør hvor den avhørtes rettigheter ikke hensyntas i tilstrekkelig grad, vil derimot kunne lede til at informasjonen ikke kan benyttes som bevis.¹

Det eksisterer flere regler og retningslinjer for gjennomføringen av politiavhør og ivaretagelsen av den avhørtes rettigheter. For eksempel krever straffeprosessloven (strpl.) § 232 første ledd at den «mistenkte» skal «gjøres kjent med» at han «ikke har plikt til å forklare seg» før et avhør, og strpl. § 94 første ledd første punktum angir at den siktede skal «gjøres kjent med» retten til å «la seg bistå av forsvarer [...] på ethvert trinn av saken».² Temaet for denne oppgaven er mistenktes rett til å bli orientert om retten til forsvarer og retten til å forholde seg taus forut for et politiavhør. Oppgaven skal klarlegge innholdet i og rekkevidden av orienteringsplikten, samt undersøke om manglende orientering om rettighetene kan lede til at informasjon innhentet under avhøret ikke kan brukes som bevis senere i saken.

1.2 Avgrensninger og presiseringer

Det er politiets plikt til å *orientere* om retten til taushet og retten til forsvarer som står i fokus i denne oppgaven. Dette innebærer at det ikke vil gjøres nærmere undersøkelser knyttet til det materielle innholdet i selve taushetsretten og forsvarerretten.

Den som er mistenkt for en straffbar handling og befinner seg i en avhørssituasjon, kan ha behov for, og rett til, å bli orientert også om andre rettigheter – det er ikke bare retten til taushet og retten til å la seg bistå av forsvarer som vil være relevante. Andre sentrale

---

¹ RA-2016-2 del I.

² Lov 22. mai 1981 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven–strpl.).

rettigheter er for eksempel politiets plikt til å gjøre mistenkte kjent med «hva saken gjelder» før et politiavhør starter, slik at mistenkte får muligheten til å vite hva han skal forsvare seg mot, jf. strpl. § 232 første ledd.³ I tilfeller hvor mistenkte er under 18 år skal det gis informasjon om retten til verge, og vergen skal normalt gis anledning til å være til stede under avhøret.⁴ Videre kan den som er pågrepet, ha behov for å bli gjort kjent med at han kan varsle pårørende,⁵ og hvis den mistenkte er utenlandsk statsborger, kan det være behov for informasjon om retten til å kontakte konsulat eller ambassade.⁶ I denne oppgaven er det ikke rom for å gå nærmere inn på de nevnte rettighetene.

Vitner som skal avhøres av politiet, befinner seg i en annen rettslig stilling enn mistenkte, og rettighetene som gjelder for henholdsvis vitner og mistenkte vil dermed være ulike. På samme måte som at mistenkte skal gjøres kjent med hva saken gjelder, skal vitner gis informasjon om hva politiet ønsker forklaring om, jf. påtaleinstruksen (på.) § 8-10 første ledd.⁷ Politiet kan som hovedregel heller ikke, på samme måte som overfor mistenkte, pålegge vitner å forklare seg.⁸ Imidlertid er det ingen regel som krever at vitnet må bli gjort kjent med denne rettigheten før avhøret, slik situasjonen er for en mistenkt. Etter på. § 8-10 femte ledd er det nemlig opp til politiet å avgjøre om vitnet skal gjøres kjent med retten til å ikke forklare seg før et politiavhør. I noen tilfeller påhviler det likevel politiet en plikt til å orientere vitner om at de ikke har forklaringsplikt: Når vitner, herunder fornærmede, skal avhøres av politiet i en sak hvor den som er siktet er en av vitnets nærstående, har vitnet rett til, og skal gjøres kjent med, at det kan nekte å forklare seg, jf. strpl. § 235 første ledd og på. § 8-5 tredje ledd, jf. strpl. § 122 første og annet ledd.⁹ Grensedragningen mellom status som vitne og mistenkt utgjør en sentral del av oppgaven, ettersom statusen vil være utslagsgivende for om en orienteringsplikt fra politiets side i det hele tatt kan sies å foreligge. Oppgaven vil derfor berøre vitnebegrepet, men i utgangspunktet vil ikke en orienteringsplikt i tiden før man får status som mistenkt bli behandlet her.

---

³ Tilsvarende før rettslige avhør og ved pågrepelse, jf. hhv. strpl. §§ 90 og 177.

⁴ Strpl. § 232 tredje ledd.

⁵ Strpl. § 182.

⁶ På. § 9-10.

⁷ Forskrift 28. juni 1985 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen-på.).

⁸ Strpl. § 230 første ledd første punktum.

⁹ Strpl. § 122 bruker begrepet «siktete» og ikke «mistenkte». Av den grunn er det strpl. § 123 som blir aktuell dersom den nærstående har status som mistenkt. Forholdet mellom §§ 122 og 123 er nærmere redegjort for i HR-2023-2212-A.

I visse tilfeller iverksetter politiet utradisjonelle etterforskningskritt, for eksempel ved å gjennomføre spaning, overvåkning eller avlytting, eller ved å opptre fordekt i kontakt med en eller flere personer. Fordekt kontakt med politiet innebærer at en polititjenestemann, eller en instruert informant, opererer under en falsk identitet eller rolle, med formål å innhente informasjon eller sikre bevis i en pågående straffesak.¹⁰ I internasjonal sammenheng omtales gruppen gjerne som ‘undercover’-agenter. Ved bruk av slike ekstraordinære etterforskningsmetoder kan det reises spørsmål om informasjonsutvekslingen som skjer mellom politiet og den mistenkte, kan klassifiseres som et rettslig avhør, og i så fall hvordan politiet skal forholde seg til orienteringsplikten som dermed i utgangspunktet må sies å foreligge.¹¹ Disse mer spesielle problemstillingene knyttet til bruk av ekstraordinære etterforskningskritt vil ikke bli behandlet nærmere i denne oppgaven.

På straffeprosessrettens område inkluderer begrepet «avhør» både rettslige avhør, som gjennomføres av en domstol, og politiavhør, som gjennomføres av politiet som en del av deres etterforskning. Når kortformen «avhør» brukes i denne oppgaven, refereres det til politiavhøret.

I henhold til strpl. § 82 får den «mistenkte stilling som siktet når påtalemyndigheten har erklært ham for siktet eller når forfølgning mot ham er innledet ved retten eller det er besluttet foretatt pågrep, ransaking, beslag eller liknende forholdsregler mot ham». Som bestemmelsen viser, kan en person som allerede er mistenkt, få status som siktet hvis de nærmere angitte vilkårene er oppfylt. Å være siktet representerer med andre ord et ytterligere skritt i retning av en formell anklage sammenlignet med statusen som mistenkt. Når det gjelder straffeprosessuelle spørsmål knyttet til mistenkte, impliserer dette, ut fra en «fra det mer til det mindre»-betraktning, at de samme rettighetene også tilfaller den som er siktet.¹² Derfor, når det refereres til mistenktes rettigheter i denne oppgaven, kan det legges til grunn at de samme rettighetene også gjelder for den som er siktet.

---

¹⁰ Øyen (2022) s. 184.

¹¹ Problemstillingen er behandlet i Øyen, «Høyesterett og vernet mot selvinkriminering: Særlig om politiets plikt til å gjøre mistenkte kjent med retten til taushet» i *Rettsavklaring og rettsutvikling. Festskrift til Tore Schei*, Magnus Matningsdal, Jens Edvin A. Skoghøy og Toril M. Øie (red.) Universitetsforlaget 2016, s. 336–338.

¹² Se Øyen (2022) s. 100; Keiserud mfl. (2020) s. 376; Auglend og Mæland (2016) s. 910 og NUT 1969: 3 s. 271 i relasjon til strpl. § 230.

Hovedregelen i norsk rett er at forklaringer i en straffesak skal gis muntlig under hovedforhandling.¹³ Dette prinsippet, kjent som *bevisumiddelbarhetsprinsippet*,¹⁴ innebærer at forklaringer som er gitt under avhør i etterforskningsfasen i utgangspunktet ikke skal spilles av eller leses opp. Imidlertid kan det være situasjoner der dette prinsippet fravikes, og politiforklaringer likevel blir lest opp under hovedforhandlingen. Dette kan skje for eksempel hvis det er avvik mellom forklaringene som gis under hovedforhandlingen og de som ble gitt under politiavhøret, eller hvis vedkommende ikke er villig til å forklare seg under rettssaken.¹⁵ Praksis viser at slike situasjoner ikke er uvanlige, og dermed spiller politiavhøret og reglene som gjelder i den forbindelse en viktig rolle i straffeprosessen.

1.3 Sentrale rettskilder og metode

Oppgaven er i hovedsak rettsdogmatisk, og dens formål er å klarlegge rettsstilstanden på et bestemt område. Dette gjøres i tråd med alminnelig juridisk metode, som innebærer at relevante rettskilder skal identifiseres, tolkes og anvendes på det aktuelle rettsspørsmålet.¹⁶ I tillegg vil det bli presentert noen refleksjoner av rettspolitisk karakter underveis i oppgaven.

1.3.1 Straffeprosessloven – et naturlig startpunkt for vurderingen

Politiets plikt til å informere mistenkte om retten til forsvarer og retten til taushet er lovfestet i strpl. §§ 232 og 94. Disse bestemmelsene danner det naturlige utgangspunktet for å avklare innholdet og omfanget av orienteringsplikten. Som oppgaven vil komme til å vise, gir ikke vilkårene i bestemmelsene alene tilstrekkelig veiledning til hvordan de skal forstås. Derfor vil rettspraksis, både fra Høyesterett og Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD), utgjøre viktige rettskilder for å tolke og utdype disse reglene.

Konsekvenser av brudd på orienteringsplikten, som jeg vil behandle nærmere i oppgavens kapittel 5, er derimot ikke lovregulert. I denne delen av oppgaven vil det naturlige startpunktet for vurderingen være ulovfestede straffeprosessuelle regler som er lagt til grunn på bakgrunn av praksis fra Høyesterett.

---

¹³ Andenæs og Myhrer (2009) s. 411.

¹⁴ Se Øyen (2022) s. 309–310 for begrunnelsene bak bevisumiddelbarhetsprinsippet.

¹⁵ Strpl. §§ 290 og 296.

¹⁶ For en nærmere gjennomgang av rettsanvendelsesprosessen, se Monsen (2012) s. 19–28.

1.3.2 Påtaleinstruksen

Påtaleinstruksen, som regulerer straffesaksarbeidet i politiet og påtalemyndigheten, inneholder ulike bestemmelser med varierende rettskildemessig betydning.¹⁷ Noen av bestemmelsene har primært karakter av å være interne instruksjoner, mens andre gir utfyllende bestemmelser til straffeprosessloven. Den sistnevnte kategorien er relevant som rettskilde ved løsningen av straffeprosessuelle spørsmål, da den bidrar til å belyse lovens regler der de ellers kan virke uklare eller utilstrekkelige.¹⁸ Som oppgaven vil vise, inneholder instruksjonen blant annet presiserende regler knyttet til orienteringsplikt.

1.3.3 Menneskerettighetene – Grunnloven og Den europeiske menneskerettskonvensjonen

Reglene i straffeprosessloven, ulovfestede straffeprosessuelle regler, påtaleinstruksjonen og andre regler som gjelder på straffeprosessrettens område, må ses i lys av overordnede menneskerettslige normer. Grunnlovens (Grl.) kapittel E om menneskerettigheter inneholder flere bestemmelser som skal sikre mistenktes rettigheter i straffeprosessen.¹⁹ I kapittel E finnes det ingen direkte hjemmel for politiets orienteringsplikt, slik som for straffeprosesslovens vedkommende. Innbakt i kravet om en «rettferdig rettergang», slik det er nedfelt i Grl. § 95 første ledd annet punktum, vil imidlertid manglende orientering om den mistenktes prosessuelle rettigheter kunne være et argument for at prosessen ikke har vært rettferdig.²⁰ Slik sett berører også Grunnlovens normer tematikken som skal behandles i denne oppgaven.

Menneskerettsloven (mrl.) § 2 nr. 1, jf. § 3 fastsetter at Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) gjelder som norsk lov med forrang.²¹ Dette innebærer at ved motstrid skal konvensjonsbestemmelsene gå foran norsk lov. Den sentrale bestemmelsen

---

¹⁷ Matningsdal, «Påtaleinstruksens rettslige karakter og virkning» i *Nybrott og odling: festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen*, Kai Krüger, Kåre Lilleholt, Gudrun Holgersen, Nils Nygaard (red.), Fagbokforlaget 2002, s. 307.

¹⁸ Ibid. s. 306–307.

¹⁹ Lov 17. mai 1814 Kongeriketets Norges Grunnlov (Grunnloven–Grl.).

²⁰ Praksis fra Høyesterett viser at menneskerettighetene som er nedfelt i Grunnloven tolkes i lys av de tilsvarende bestemmelsene i EMK, se bl.a. Rt. 2015 s. 93 avsnitt 57 og 60 og HR-2016-2554-P avsnitt 81. Som oppgaven senere vil vise, vil manglende orientering om prosessuelle rettigheter spille en rolle i vurderingen om rettergangen som helhet har vært rettferdig i henhold til EMK artikkel 6. Følgelig vil de samme argumentene gjelde etter Grl. § 95.

²¹ Lov 5. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven–mrl.).

for regler som gjelder i straffeprosessuelle forhold er EMK artikkel 6.²² På samme måte som for Grunnloven, inneholder heller ikke EMK artikkel 6 eksplisitte regler som pålegger politiet å orientere mistenkte om deres rett til taushet og forsvarer. Imidlertid har en slik orienteringsplikt blitt vurdert og innfortolket av EMD som en del av EMK artikkel 6 ved flere anledninger.²³ Dette fører oss over til en sentral rettskilde i oppgaven, nemlig praksis fra domstolen i Strasbourg (EMD). EMK artikkel 6, og for øvrig de andre bestemmelsene i konvensjonen, gir ikke alene et tilstrekkelig rettskildemessig grunnlag for å løse de rettsspørsmål som oppstår, all den tid bestemmelsene ofte er generelt utformede og bygger på til dels vage begreper. Derfor spiller EMD en avgjørende rolle i å tolke og presisere innholdet i konvensjonsbestemmelsene.²⁴ Siden EMK gjelder som norsk lov med forrang, og EMD tolker konvensjonsbestemmelsene, vil praksis fra domstolen fungere som en tungtveiende rettskilde også i norsk sammenheng.

1.4 Fremstillingen videre

Som tidligere nevnt, omhandler oppgaven politiets orienteringsplikt overfor mistenkte i tilknytning til politiavhør. Et naturlig startpunkt for fremstillingen vil være å belyse de hensyn som ligger til grunn for orienteringsplikten (kapittel 2). Deretter skal det gjøres rede for når en person har status som mistenkt (punkt 3.1), og når man står overfor et politiavhør i rettslig forstand (punkt 3.2). Dette er forutsetninger for orienteringsplikt. Videre skal det vurderes hva som skal til for at politiet i tilstrekkelig grad kan sies å ha orientert den mistenkte om retten til taushet og forsvarer (kapittel 4). Til slutt vil forutsetningen være at politiet har brutt orienteringsplikten, og spørsmålet blir om, og i så fall i hvilke tilfeller, den manglende orienteringen vil lede til bevisforbud (kapittel 5).

---

²² Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. november 1950.

²³ Se bl.a. *Ibrahim mfl. mot Storbritannia* [GC], ECHR:2016:0913JUD005054108 avsnitt 255–259, 272–274 og 301–311, *Beuze mot Belgia* [GC] ECHR:2018:1109JUD007140910 avsnitt 129–130 og 137–143 og *Panovits mot Kypros* [J] ECHR:2008:1211JUD000426804.

²⁴ Kjølbros (2023) s. 15.

2 Begrunnelser for orienteringsplikt

2.1 Innledning

Før vi dykker ned i de konkrete vilkårene for og innholdet i orienteringsplikten, er det viktig å først forstå hensynene og begrunnelsene bak plikten. På overordnet plan er det effektivisering av retten til taushet og retten til forsvarer som rettssikkerhetsgaranti på den ene siden, og behovet for en praktisk og effektiv polititjeneste på den andre, som må balanseres når man vurderer orienteringsplikten. En dypere forståelse av hva disse hensynene innebærer, vil være avgjørende for fastleggelsen av det materielle innholdet i reglene og spørsmål knyttet til bevisavskjæring, som jeg skal behandle senere i oppgaven.

2.2 Rettighetene skal gjøres reelle

Høyesterett har fastslått i avgjørelsene inntatt i Rt. 1999 s. 1269 og Rt. 2003 s. 549 at formålet med å informere mistenkte om retten til å forholde seg taus før avhør, er å gjøre rettigheten *reell*.²⁵ Høyesterett konkretiserer ikke nærmere hva som ligger i at rettigheten blir reell, men det kan ikke være tvil om at hensikten er å sikre at rettighetene ikke bare eksisterer på papiret, men også blir anvendelige i praksis. Dette betyr at den mistenkte er klar over sine rettigheter og vet at de kan benyttes hvis ønskelig. Selv om politiet ikke aktivt presser den mistenkte til å forklare seg, kan selve avhørssituasjonen skape et slikt forklaringspress. Bare det å bli stilt spørsmål av politipersonell kan nemlig forme en følelse av sårbarhet og en opplevd forpliktelse til å svare.²⁶ En orienteringsplikt for politiet vil derfor bidra til å styrke retten til taushet som rettssikkerhetsgaranti ved å sikre at den mistenkte er klar over sine rettigheter.

Politiets orienteringsplikt om retten til forsvarer var ikke behandlet i de to nevnte avgjørelsene, men det er ingen grunn til at hensynet bak informasjonsplikten knyttet til forsvarerretten skal være annerledes enn for retten til taushet på dette punkt.²⁷ Ved å informere den mistenkte om retten til forsvarerbistand, sikres det at vedkommende er klar

---

²⁵ Rt. 1999 s. 1269 på s. 1271 og Rt. 2003 s. 549 avsnitt 17.

²⁶ Torgersen (2009) s. 228.

²⁷ Se f.eks. LB-2021-83719-1 hvor domstolen slår fast at «[r]etten til forsvarer vanskelig anses praktisk og effektiv dersom siktede ikke er informert om den».

over muligheten til å konsultere en forsvarer og motta juridisk bistand under avhøret. Dermed blir også retten til forsvarer – på lik linje med retten til taushet – reell for den mistenkte.

2.3 Likebehandling

En annen viktig begrunnelse bak orienteringsplikten er å sikre likebehandling.²⁸ Dette innebærer at alle mistenkte, uavhengig av deres erfaring med lovverket eller politiavhør generelt, blir gitt de samme forutsetningene for å benytte seg av de foreliggende rettighetene. Det ville vært vilkårlig dersom ulikt kunnskapsnivå og erfaring skulle være avgjørende for om en person valgte å inkriminere seg selv eller gjennomføre avhøret uten forsvarer til stede. Hvis den mistenkte velger å gi inkriminerende informasjon eller frasi seg retten til forsvarer, er det viktig at valget er gjennomtenkt og basert på en full forståelse av de rettighetene vedkommende innehar. Hensynet til likebehandling sikrer dermed også at rettighetene blir reelle og effektiviserte.

2.4 Praktisk gjennomføring av polititjenesten

Hensynet til en praktisk gjennomføring av polititjenesten taler i en viss utstrekning for at orienteringsplikten ikke bør anvendes i for stort omfang. I enkelte tilfeller havner politiet i uoversiktlige situasjoner hvor det ikke er helt klart hvem av de involverte som kan være potensielle gjerningspersoner, eller om det i det hele tatt har skjedd noe straffbart.²⁹ I slike situasjoner må det trekkes en grense for når orienteringsplikten skal inntre. Det er ikke hensiktsmessig å informere alle og enhver om deres eventuelle prosessuelle rettigheter, kun fordi muligheten er til stede for at de kan være gjerningspersoner. Jeg vil undersøke disse grensedragningene nærmere i punkt 3.1 og 3.2.

2.5 Sakens opplysning og den materielle sannhet

Formålet med politiets etterforskning er å oppklare saker og finne frem til sannheten.³⁰ Når mistenkte blir informert om at de ikke er forpliktet til å forklare seg, og at de til enhver tid kan

---

²⁸ Øyen (2016) s. 330.

²⁹ Kjelby, «Bevisførsel om innholdet i uttalelser fra vitner og mistenkte avgitt «på stedet» i *Med ære og samvittighet. Festskrift til Magnus Matningsdal*, Per Erik Bergsjø, Knut Kallerud, Berte-Elen Konow, Asbjørn Strandbakken, Raga Aarli (red.), Gyldendal 2021, s. 226.

³⁰ Se forutsetningsvis strpl. § 226 første ledd.

ha en forsvarer til stede, kan det hevdes at dette vil kunne gå på bekostning av etterforskningens mål om å avdekke sannheten og oppklare saken. At den mistenkte velger å forholde seg taus eller vente på en forsvarer før de svarer, kan nemlig innebære at det blir større rom for å konstruere alibier eller mer gjennomtenkte forklaringer. Dette representerer en utfordring ved å ha regler om orienteringsplikt. På den annen side vil manglende kunnskap om retten til forsvarer og retten til taushet kunne føre til at den mistenkte kommer med forhastede uttalelser som følge av et opplevd forklaringspress, hvor informasjonen som meddeles ikke nødvendigvis stemmer. Dette kan i ytterste konsekvens lede til uriktige domfellelser. Dermed bør man etter min mening ikke holde for sterkt på tanken om at en orienteringsplikt vil gå på bekostning av etterforskningens mål om å avdekke sannheten.

3 Forutsetninger for orienteringsplikt

3.1 Status som mistenkt

3.1.1 Innledning

Fra det øyeblikket en person får status som mistenkt, gis vedkommende rettigheter som normalt ikke gjelder for vitner.³¹ Dette skyldes politiets formodede mistanke om at vedkommende er knyttet til en straffbar handling. Og for å avsløre og etterforske saken kan politiet – i tråd med reglene i straffeprosessloven – gjøre inngrep overfor den mistenkte som ikke er aktuelle for vitner eller andre tredjepersoner.³² Mistankestatusen er med andre ord belastende, og dermed gis den mistenkte flere rettigheter som skal bidra til å sikre en forsvarlig behandling av vedkommende. Som jeg har vært inne på tidligere, inkluderer disse rettighetene blant annet retten til å få informasjon om mistanken,³³ retten til å nekte å forklare seg og retten til å ha en forsvarer til stede på ethvert trinn av saken.³⁴ I tillegg har mistenkte rett til å imøtegå protokolleringen av avhøret når det ikke har vært opptak,³⁵ rett til innsyn i sakens dokumenter,³⁶ samt rett til å kreve rettslige skritt for å få avkreftet mistanken.³⁷ Ettersom rettighetene og pliktene i stor grad varierer basert på om man har status som mistenkt eller vitne, herunder at politiets plikt til å informere om retten til taushet og retten til forsvarer i utgangspunktet kun gjelder overfor mistenkte, er det avgjørende å forstå hva som skal til for å få slik status.

3.1.2 Rettslige utgangspunkter

Retten til forsvarer og politiets plikt til å orientere om rettigheten er inntatt i strpl. § 94 første ledd, som fastslår at «[s]iktede har rett til å la seg bistå av forsvarer etter eget valg på ethvert trinn av saken», og dette «skal han gjøres kjent med». Selv om bestemmelsen bruker begrepet 'siktete', er det likevel klart at også mistenkte har denne rettigheten. Påtaleinstruksen angir

---

³¹ Se punkt 1.2. i oppgaven.

³² I motsetning til vitner kan mistenkte bl.a. pålegges kroppsundersøkelse (strpl. § 157), innhenting av DNA-prøve (strpl. § 158) og registrering av fingeravtrykk (strpl. § 160).

³³ Strpl. § 232 første ledd.

³⁴ Strpl. § 230 første ledd første punktum og strpl. § 94 første ledd.

³⁵ Strpl. § 230 femte ledd.

³⁶ Strpl. § 242.

³⁷ Strpl. § 241.

nemlig at «[m]istenkte før et politiavhør skal bli informert om sin rett til å ha forsvarer til stede på ethvert trinn av saken, jf. § 8-1 annet ledd første punktum. At rettigheten i strpl. § 94 første ledd også gjelder for mistenkte, er dessuten slått fast i juridisk teori og omfattende praksis fra lagmannsretten.³⁸

I strpl. § 232 første ledd reguleres retten til taushet og kravet om at politiet skal gjøre mistenkte kjent med denne retten. Bestemmelsen slår fast at «[f]ør det foretas avhør av mistenkte, skal han gjøres kjent med hva saken gjelder, og at han ikke har plikt til å forklare seg». I motsetning til bestemmelsen om retten til forsvarer, er det her ingen språklig tvil om at retten gjelder for den som er mistenkt. I på. § 8-1 første ledd stadfestes en omtrentlig likelydende bestemmelse. Av bestemmelsen fremgår det at «[f]ør det foretas avhør av mistenkte, skal han gjøres kjent med hva saken gjelder og en eventuell siktelse. Han skal gjøres kjent med at han ikke har plikt til å forklare seg». Også denne bestemmelsen er utvetydig med hensyn til at retten til taushet og politiets orienteringsplikt i denne sammenheng, gjelder for mistenkte.

3.1.3 Mistankebegrepet

I motsetning til begrepet «siktet», som er definert i strpl. § 82, finnes det ingen legaldefinisjon av når man er å anse som mistenkt. Ordet «mistenkt» tilsier i seg selv at det minimum må foreligge noen holdepunkter som kan knytte vedkommende til den straffbare handlingen. Det er imidlertid vanskelig å si noe håndfast om hvor mye som faktisk skal til, alene basert på ordlyden.

Straffeprosesslovutvalget har foreslått å lovfeste vurderingstemaet gjennom følgende formulering: «Mistenkte er den forfølgningen retter seg mot».³⁹ Selv om definisjonen gir en viss veiledning på hva som er det overordnede vurderingstemaet, gir heller ikke denne formuleringen en klar pekepinn på hvor grensen går. Dessuten har forslaget begrenset rettskildemessig vekt, da lovfesting foreløpig kun er en mulighet for fremtiden. Dermed må vurderingen av når man skal anses som mistenkt bygge på rettspraksis, teori og reelle hensyn.⁴⁰

---

³⁸ Se Øyen (2022) s. 115; Keiserud mfl. (2020) s. 416; Torgersen (2009) s. 236; Matningsdal (2002) s. 306–307 og LG-2024-17904, LB-2022-10229, LB-2017-125256, LF-2016-43537-2.

³⁹ NOU 2016: 24 s. 550 og lovutkastet § 3-1.

⁴⁰ Øyen (2022) s. 102.

I det følgende skal jeg først peke på noen typetilfeller hvor vurderingen av mistankestatus er rimelig sikker. Deretter skal jeg ta for meg situasjoner hvor det i mer eller mindre grad knytter seg tvil til hvem som kan være gjerningsperson eller medvirker. Til slutt skal EMK-dimensjonen i relasjon til mistankestatus undersøkes nærmere.

3.1.4 Klare tilfeller av mistenktstatus

I en del saker vil politiet selv betrakte en person som mistenkt, og da blir løsningen enkel: Den som politiet ser på som mistenkt, vil uten videre få status som mistenkt og dermed ha krav på de rettighetene som ble nevnt i punkt 3.1.1.⁴¹ Det er imidlertid verdt å merke seg at selv om politiet ikke betrakter en person som mistenkt, betyr ikke det nødvendigvis at vedkommende ikke har status som mistenkt. Det er de konkrete omstendighetene rundt situasjonen som er avgjørende for hvilken rettslig status man har, ikke politiets standpunkt.⁴²

På samme måte som for tilfellene der politiet selv betrakter en person i saken som mistenkt, er løsningen også rimelig klar for situasjonen der politiet står overfor en person som med stor grad av sikkerhet vil måtte anses som gjerningsperson, dersom det kan fastslås at en straffbar handling har funnet sted.⁴³ Usikkerheten ligger da hovedsakelig i om det faktisk har blitt begått en straffbar handling, og i mindre grad i identifiseringen av gjerningspersonen.

I noen tilfeller har ikke politiet i det hele tatt noen formening om hvem gjerningspersonen eller eventuelle medvirkere kan være, og arbeider med et systematisk- og rutinemessig preg hvor det foretas avhør av personer som befinner seg i området der hendelsen skjedde, eller av andre som etter forholdene kan sitte på kunnskap om denne typen hendelser. Dette medfører vanligvis ikke at personene som avhøres betraktes som mistenkte, all den tid etterforskningen bare retter seg mot dem på en indirekte måte.⁴⁴ Imidlertid, hvis politiet under et avhør av en person som først bare var betraktet som vitne, begynner å mistenke vedkommende basert på informasjonen som kommer frem, vil politiet naturligvis måtte pause avhøret, informere personen om at deres status er endret til mistenkt, og orientere om de rettighetene de nå besitter.

---

⁴¹ Øyen (2022) s. 102.

⁴² Ibid. Se også Hov (2010) s. 883.

⁴³ Se Keiserud mfl. (2020) s. 376 og Andenæs og Myhrer (2009) s. 60–61.

⁴⁴ Hov (2010) s. 883–884.

3.1.5 Status som mistenkt der etterforskningen retter seg mot flere personer

I enkelte situasjoner, når politiet retter etterforskningen mot en krets personer som muligens sitter på informasjon om et straffbart forhold, kan det være utfordrende å avgjøre om disse skal betraktes som mistenkte eller vitner. Vurderingen må gjøres konkret og vil i stor grad bero på hvor sterkt etterforskningen retter seg mot personen eller personene som skal avhøres, samt hvor klare bevisene er for at de involverte har vært en del av det straffbare som har skjedd.⁴⁵ Det er også av betydning hvor mange potensielle gjerningspersoner og medvirkere som på tidspunktet for avhøret kan være aktuelle. Hvis situasjonen er uoversiktlig og kretsen av personer som potensielt sett kan være gjerningspersoner og medvirkere er stor, trekker dette gjerne i retning av at etterforskningen ikke er tilstrekkelig rettet mot den ene personen og at vedkommende dermed ikke vil få rettslig status som mistenkt.⁴⁶ Hvor denne grensen skal settes, er imidlertid ikke lett å fastsette, og man kan neppe operere med definerte skiller.

Det finnes ikke praksis fra Høyesterett som direkte adresserer grensen mellom vitnestatus og status som mistenkt i slike usikre tilfeller som beskrevet ovenfor. Imidlertid har situasjonen klare likhetstrekk med hendelsene der politiet begjærer rettslig avhør av en eller flere personer de mener har status som vitner i saken, og den som ønskes avhørt mener at han skal ha status som siktet. Den som ønskes avhørt begrunner dette i at «forfølgning mot ham» gjennom begjæringen «er innledet ved retten», noe som fører til status som siktet etter strpl. § 82. Vurderingskriteriet «forfølgning mot ham» minner om vurderingen av mistenktstatus, som i stor grad knytter seg til hvor sterkt etterforskningen er rettet mot personen.⁴⁷ Vilkåret i § 82 er dessuten sammenlignbart med den foreslåtte lovfestingen fra Straffeprosesslovutvalget om at «[m]istenkte er den forfølgningen retter seg mot». På denne bakgrunn bør status som mistenkt foreligge der vedkommende ville fått status som siktet hvis politiet begjærte rettslig avhør av ham.⁴⁸

Vilkåret «forfølgning mot ham» etter § 82 har vært gjenstand for tolkning i Høyesteretts praksis. I Rt. 1997 s. 138 var en person sammen med 15 andre innkalt til rettslig avhør som vitne i forbindelse med etterforskningen av en drapssak. Vedkommende hevdet selv at han var

---

⁴⁵ Se Keiserud mfl. (2020) s. 376 og Øyen (2022) s. 103.

⁴⁶ Se f.eks. Rt. 1997 s. 138 og Rt. 1997 s. 1523.

⁴⁷ Se oppgavens punkt 3.1.3.

⁴⁸ Slik også Øyen (2016) s. 331.

siktet i saken og dermed ikke hadde forklaringsplikt.⁴⁹ Høyesterett slo fast at lagmannsrettens rettsanvendelse var korrekt da den uttalte:

«Det foreligger ikke opplysninger i saken som peker i retning av det foreligger mer kvalifisert, konkret mistanke mot B. Det er ikke fra politiets side fremholdt noe som peker i retning av at hans navn spesielt er knyttet til den straffbare handling, eller at han for øvrig vurderes med henblikk på om han hadde en selvstendig rolle i forbindelse med skytingen. De øvrige opplysninger som har fremkommet i saken gir heller ikke foranledning til å anse B spesielt i politiets søkelys. Det er et betydelig antall impliserte, uten at man kan si at etterforskningen hittil er rettet mot noen bestemte av dem. På dette stadium er det etter lagmannsrettens syn således ikke grunnlag for å si at etterforskningen er rettet mot B».⁵⁰

Høyesterett synes å legge seg på en nokså streng linje med hensyn til at det må foreligge en konkret og tydelig mistanke mot vedkommende for at «forfølgning mot ham» kan sies å være innledet ved retten etter § 82. På side 141 i dommen stadfester Høyesterett at: «[n]år det er uvisst hvem som har begått den påståtte straffbare handling, og flere blir avhørt i sakens anledning, vil de avhørte normalt ikke kunne anses som siktet».

Retningslinjene fra Rt. 1997 s. 138 ble fulgt opp i Rt. 1997 s. 1523. Saken gjaldt etterforskning av drap som ledet mot en personkrets på om lag 20 til 30 personer i 'Hells Angels'-miljøet, og det ble reist spørsmål om de involverte skulle ha status som siktet eller status som vitne. Rettsanvendelsen til lagmannsretten ble av Høyesterett ansett som korrekt da den la følgende til grunn: «De kjærende parter ble ikke innkalt til rettslig avhør fordi opplysninger i saken peker i retning av at det foreligger mer kvalifisert, konkret mistanke mot dem, men fordi de har nektet å forklare seg for politiet. De er i likhet med de øvrige personene i miljøet mulige gjerningsmenn, men får ikke av den grunn status som siktet».⁵¹

Igjen fremheves retningslinjen om at det kreves konkret mistanke mot en person for at «forfølgning mot ham» er innledet ved retten etter § 82. Den samme retningslinjen bør dermed også gjelde i vurderingen om hvorvidt man skal ha vitnestatus eller status som mistenkt. Så lenge kretsen med personer som er i politiets søkelys er på en viss størrelse, og

---

⁴⁹ Siktete har ikke plikt til å forklare seg for verken politiet eller retten, mens vitner har som hovedregel plikt til å forklare seg for retten, jf. strpl. §§ 108 og 90.

⁵⁰ Rt. 1997 s. 138 på s. 141.

⁵¹ Rt. 1997 s. 1523 på s. 1524–1525.

det ikke foreligger en mer konkret mistanke rettet mot den som skal avhøres, vil man ikke inneha status som mistenkt.

3.1.6 EMK-dimensjonen og status som mistenkt – «criminal charge»

Rettighetene som følger av EMK artikkel 6 – den relevante konvensjonsbestemmelsen for spørsmål som vedrører straffeprosessuelle rettigheter – gjelder for den som er utsatt for en «criminal charge», jf. bestemmelsens nr. 1. Som tidligere nevnt fremgår det ikke uttrykkelig i artikkel 6 at politiet er pliktige til å informere om retten til bistand av forsvarer og retten til taushet, men en slik orienteringsplikt har blitt innfortolket i bestemmelsen av EMD.⁵² Forutsetningen for at en slik orienteringsplikt skal sies å foreligge, blir dermed at man står overfor en strafferettslig anklage i konvensjonens forstand – en «criminal charge».

Når det oppstår spørsmål om en sak utgjør en «criminal charge», knytter vurderingen seg ofte til det overordnede skillet mellom sivile og strafferettslige krav. Denne grensedragning drøftes ikke nærmere i oppgaven,⁵³ da fokuset her er på tilfeller som utvilsomt regnes som straffesaker. Det som derimot er verdt å undersøke nærmere, er *fra hvilket tidspunkt* det foreligger en «criminal charge». Fastsettelsen av dette tidspunktet vil være en forutsetning for at rettighetene etter EMK artikkel 6 aktiveres, på samme måte som at fastsettelsen av når man får status som mistenkt etter straffeprosessloven, er en forutsetning for retten til å bli orientert om taushetsretten og forsvarerretten.

Språklig sett leder formuleringen «criminal charge» tankene mot en mer formell anklage mot en person for å ha begått en straffbar handling. Dermed kan det virke nærliggende – når man vurderer ordlyden isolert – at siktelestilfellene er startpunktet for når det foreligger en strafferettslig anklage i konvensjonens forstand. En siktelse innebærer nemlig at man i større grad formelt mistenkes for en handling.⁵⁴ Situasjonen hvor etterforskningen i mer eller mindre grad retter seg mot en person, og vedkommende får status som mistenkt, fremstår derimot som en mindre formalisert anklage. Hvis man tolker ordlyden «criminal charge» bokstavelig, synes med andre ord ikke mistenkte å være omfattet. Praksis fra EMD viser imidlertid at løsningen ikke er fullt så firkantet.

---

⁵² Se oppgavens kapittel 5.

⁵³ For en utførlig gjennomgang av skillet mellom straffesaker og sivile saker i konvensjonens forstand, se Kjølbros (2023) s. 530–539 og Aall (2018) s. 429–440.

⁵⁴ Se oppgavens punkt 1.3.2.

Domstolen har uttalt at dersom kompetent myndighet erklærer en person som mistenkt for å ha begått en straffbar handling, vil personen være utsatt for en «criminal charge».⁵⁵ Dette stemmer overens med det nasjonale utgangspunktet som ble beskrevet i oppgavens punkt 3.1.4. Praksis fra EMD viser samtidig at det ikke nødvendigvis er utslagsgivende hvorvidt myndighetene har erklært vedkommende som mistenkt. I *Simenovi mot Bulgaria* var det avgjørende for om man sto overfor en strafferettslig anklage i konvensjonens forstand om personens situasjon «has been substantially affected by actions taken by the authorities as a result of suspicion against him».⁵⁶ Det er vanskelig å fastslå nøyaktig hva som ligger i ‘substantially affected’, men ordvalget ‘substantially’ gir imidlertid en indikasjon på at det kreves iallfall merkbare og klare holdepunkter for mistanke.

I *Bandaletov mot Ukraina* ble det fremsatt en mer konkret retningslinje.⁵⁷ Domstolen slo fast at den anså «a person to acquire the status of a suspect calling for the application of the Article 6 safeguards not when it is formally assigned to him or her, but when the domestic authorities have plausible reasons for suspecting that person’s involvement in a criminal offence».⁵⁸ Synspunktet samsvarer i stor grad med premissene for å få status som mistenkt etter nasjonale regler: Det må foreligge konkrete holdepunkter for mistanke som gjør at etterforskningen kan sies å være rettet mot vedkommende.⁵⁹ Følgelig er det rimelig å anta at en mer generell mistanke mot en gruppe personer, hvor det ikke foreligger konkret mistanke mot spesifikke individer i kretsen, heller ikke vil utgjøre en strafferettslig anklage i konvensjonens forstand. I slike tilfeller kan det neppe sies å foreligge ‘plausible reasons’ for mistanke mot en konkret person.

3.1.7 Konklusjon og bemerkninger

Det er vanskelig å fastslå nøyaktig hvor mange personer som må være involvert i etterforsningskretsen før mistankestatus kan sies å foreligge. Basert på foreliggende praksis synes iallfall 16 personer å være for mange, når det ikke ellers foreligger konkrete holdepunkter som retter mistanken mot spesifikke enkeltpersoner i gruppen.⁶⁰

---

⁵⁵ Se *Bandaletov mot Ukraina* [J], ECHR:2013:1031JUD002318006 avsnitt 56 og *Simenovi mot Bulgaria* [GC], ECHR:2017:0512JUD002198004 avsnitt 110.

⁵⁶ *Simenovi mot Bulgaria* [GC], ECHR:2017:0512JUD002198004 avsnitt 10.

⁵⁷ *Bandaletov mot Ukraina* [J], ECHR:2013:1031JUD002318006.

⁵⁸ *Ibid.* avsnitt 56.

⁵⁹ Se oppgavens punkt 3.1.5.

⁶⁰ Se Rt. 1997 s. 138 på s. 141.

3.2 Avhør

3.2.1 Innledning

Som tidligere nevnt, er det en forutsetning for at politiets orienteringsplikt overfor mistenkte skal inntre, at man, i tillegg til å ha rettslig status som mistenkt, står overfor et politiavhør i rettslig forstand. Det er imidlertid ikke alltid klart når et slikt avhør finner sted. Omfatter avhøret bare regulære avhør på en politistasjon, eller kan et avhør også forekomme utenfor slike settinger? I så fall, når står man overfor et rettslig avhør i mindre ordinære situasjoner?

3.2.2 Rettslige utgangspunkter

Det rettslige grunnlaget for retten til forsvarer og politiets plikt til å informere om rettigheten fremgår, som tidligere nevnt, av strpl. § 94 første ledd. Bestemmelsen fastslår at «[s]iktede», som også omfatter mistenkte,⁶¹ har rett til forsvarer på «ethvert trinn av saken», og dette skal han «gjøres kjent med». Retten foreligger altså på ‘ethvert trinn av saken’, og det kan med andre ord ikke leses direkte av ordlyden at det er avhøret som utgjør starttidspunktet i så måte. Formuleringen «ethvert trinn av saken» viser imidlertid at rettigheten gjelder både på etterforskningsstadiet, påtalestadiet og iretteføringsstadiet.⁶² Et politiavhør av en mistenkt inngår som ledd i politiets etterforskning, og det er dermed naturlig at dette blir startpunktet for når retten til forsvarer skal orienteres om etter § 94 første ledd. Et slikt synspunkt styrkes ved at på. § 8-1 annet ledd første punktum klart slår fast at mistenkte skal gjøres kjent med at han kan la seg bistå av forsvarer på ethvert trinn av saken, «herunder ved politiets avhør av ham». At retten til forsvarer skal orienteres om før avhør, er også forutsatt i rettspraksis, se bl.a. HR-2022-866-U avsnitt 18.

Retten til taushet og politiets plikt til å informere om rettigheten følger av strpl. § 232 første ledd, som angir at «[f]ør det foretas avhør av mistenkte, skal han gjøres kjent med hva saken gjelder, og at han ikke har plikt til å forklare seg». Bestemmelsen er ikke til å ta feil av; rettigheten inntre før avhør av den mistenkte.

---

⁶¹ Se oppgavens punkt 3.1.2.

⁶² Tilsvarende er lagt til grunn i teorien, se Øyen (2022) s. 115; Torgersen (2009) s. 235 og Keiserud mfl. (2020) s. 416.

3.2.3 Avhørsbegrepet

Fra hvilket tidspunkt man formelt står overfor et avhør, er, i likhet med spørsmålet om når man får status som mistenkt, ikke definert i loven. Rent språklig vekker ordet 'avhør' gjerne assosiasjoner til regulære avhør som foregår på et politihus eller et lensmannskontor. Praksis fra Høyesterett viser imidlertid at det ikke nødvendigvis er stedet for samtalen som er avgjørende for om man står overfor et avhør, men snarere samtalen karakter og innhold.⁶³ Hvorvidt samtalen finner sted på et politikontor, privat eiendom, i en politibil eller på et annet sted, er med andre ord ikke utslagsgivende.

Den videre fremstillingen vil fokusere på situasjoner der samtaler mellom politiet og den mistenkte skjer utenfor formell setting, for eksempel som en del av den politioperative tjenesten. I slike tilfeller er det vanlig å skille mellom innledende samtaler og avhørssamtaler.⁶⁴ EMK-dimensjonen i relasjon til avhørsbegrepet vil belyses i punkt 3.2.5.

3.2.4 Innledende samtaler og avhør

Politipersonell må i flere tilfeller rykke ut eller undersøke situasjoner som er uoversiktlige og uavklarte. Man vet ikke alltid om det har skjedd noe straffbart, om det er en nødsituasjon eller om situasjonen slettet ikke er alvorlig i det hele tatt. Derfor skilles det i norsk rettspraksis mellom det som betegnes som innledende samtaler, og avhør. Politiet har anledning til å gjennomføre innledende samtaler med potensielle mistenkte og siktede på stedet for å danne seg en situasjonsforståelse, og slike samtaler utløser ingen plikt for politiet til å informere om de involvertes rettigheter.⁶⁵ Rettspraksis viser imidlertid at det er en hårfin linje mellom når såkalte innledende samtaler glir over i en avhørssituasjon, slik at den mistenktes prosessuelle rettigheter aktiveres.

Utgangspunktet må være, uavhengig av tid og sted for samtaler, at det foreligger en avhørssituasjon hvis politiet stiller spørsmål som direkte angår overtredelsen vedkommende er mistenkt for, og som inviterer til selvinkriminerende svar.⁶⁶ Det er samtalen karakter som taler for å klassifisere samtaler som avhør i slike tilfeller, nettopp fordi den mistenkte har

---

⁶³ Se bl.a. Rt. 2003 s. 549 avsnitt 16, Rt. 2003 s. 1814 avsnitt 13 og HR-2018-1784-A avsnitt 22. Sistnevnte avgjørelse gjaldt riktignok forståelsen av vilkåret «avgitt forklaring» i straffeloven § 157, men Høyesterett fremhever likevel noen generelle synspunkter som har betydning for avhørsbegrepet.

⁶⁴ Kjelby (2021) s. 239.

⁶⁵ Kjelby (2021) s. 243–244.

⁶⁶ Se Øyen (2016) s. 366 og Kjelby (2021) s. 240–41.

behov for å bli gjort kjent med sine prosessuelle rettigheter til forsvarer og taushet før eventuelle selvinkriminerende svar gis. Dersom denne typen spørsmål ikke skulle vært ansett som en del av et avhør, og politiet derfor ikke behøvde å informere den mistenkte om hans prosessuelle rettigheter, ville reglene om orienteringsplikt blitt underminert. Et eksempel på en situasjon der samtaler som fant sted utenfor en formalisert avhørssituasjon måtte anses som et avhør, finner man i Rt. 2003 s. 549.

I Rt. 2003 s. 549 hadde to politibetjenter spanet på en person og valgt å pågripe ham på en parkeringsplass ved bopelen hans. Etter pågripelsen ble leiligheten ransaket, og det ble blant annet tatt beslag i 2,38 gram hasj og 11 400 kroner i kontanter. Under ransakingen ble den siktede gjentatte ganger spurt om hvor han kom fra, og om han hadde vært i Bergen sentrum, altså spørsmål som var egnet til å belyse overtredelsen han var mistenkt for og som innbydde til selvinkriminerende svar. Tjenestemennene ga også uttrykk for at de mistenkte ham for å lyve da spørsmålene ble besvart. Høyesterett uttalte om samtalene som fant sted: «Det er uomtvistet og åpenbart at samtalen under pågripelsen gikk over i et avhør. Spørsmålenes karakter, og særlig den konfrontasjon som ifølge spaningsrapporten fant sted, viser dette. Siktede skulle da ha vært gjort oppmerksom på sine rettigheter før avhøret tok til.»⁶⁷

Samtalene som ble gjort på stedet, kunne med andre ord ikke klassifiseres som innledende samtaler med formål om situasjonsforståelse eller avklaring av mulig straffbart forhold. Høyesterett påpekte at det i grunn ikke er noe i veien med slike innledende samtaler, men at man i denne saken åpenbart var forbi dette stadiet.⁶⁸

I Rt. 2003 s. 1814 blir grensedragningen mellom innledende samtaler og avhørssituasjonen satt mer på spissen. Saken gjaldt en politipatrulje som på natten observerte, og besluttet å undersøke, en bil som sto stille midt i veien med kjørellys på. Personen i førersetet luktet alkohol og fremsto beruset. Politiet spurte vedkommende om han hadde drukket alkohol, hvilket han bekreftet. Deretter spurte politiet om det var han som hadde kjørt bilen, noe han også bekreftet. Spørsmålene og svarene ble gjentatt flere ganger, og den mistenkte ble ikke informert om sine prosessuelle rettigheter mens samtalene pågikk.

---

⁶⁷ Rt. 2003 s. 549 avsnitt 16.

⁶⁸ Ibid. avsnitt 15.

Høyesterett tok stilling til hvorvidt samtalen innebar et avhør i lovens forstand, og kom til at samtalen dels måtte klassifiseres som den innledende fase, og dels som en del av et avhør:

«Etter min oppfatning er det naturlig å se på dette dels som en innledende fase, som har til formål å avklare om det er grunnlag for etterforskning av mulig straffbart forhold, og dels som en oppfølgende fase, som glir over i et avhør. Alene de observasjoner av As tilstand som er beskrevet innledningsvis, og før noen samtale ble innledet, måtte tilsi at han hadde drukket alkohol. At det ble stilt spørsmål om dette, og svart bekreftende, må likevel naturlig henføres til det jeg har betegnet som den innledende fasen.

Det samme mener jeg må gjelde det første spørsmålet om A hadde kjørt bilen. Når også dette spørsmålet ble besvart bekreftende, bør derimot utgangspunktet være at samtalen er glidd over i en avhørssituasjon – begge tjenestemennene stiller gjentatte spørsmål om hvorvidt A har kjørt bilen, og disse gjentatte spørsmålene blir besvart bekreftende. Normalt er det naturlig å si at man da er over i en fase som må henføres til etterforskning av et sannsynlig straffbart forhold. En slik nærmere avklaring av om vilkårene for straffbart forhold foreligger, må anses som et avhør (...).⁶⁹

Som sitatet viser, klassifiserte Høyesterett de to første spørsmålene, om han hadde drukket og om han hadde kjørt bilen, som en del av den innledende fase hvor formålet er å skaffe situasjonsforståelse. Da spørsmålene ble gjentatt, gled man derimot over i en avhørssituasjon. Høyesterett legger altså til grunn at den innledende fasen kan strekkes nokså langt før man er over i et avhør. Her ble spørsmålene om vedkommende hadde drukket og om han hadde kjørt bilen, som i realiteten vil innebære en tilståelse i ruspåvirket kjøring hvis de besvares bekreftende,⁷⁰ ansett som *utenfor* en avhørssituasjon, slik at den mistenkte ikke hadde rett til å bli informert om sine prosessuelle rettigheter. Det kan neppe være tvilsomt at disse spørsmålene var egnet til å kaste lys over den straffbare handlingen vedkommende var mistenkt for, samtidig som de åpnet for svar som kunne være selvinkriminerende. Avgjørelsen viser at grensedragningen ikke fremstår helt klar, og vil kunne variere fra sak til sak.

---

⁶⁹ Rt. 2003 s. 1814 avsnitt 12–13.

⁷⁰ Se vegtrafikkloven § 22 første ledd hvor det fremholdes at «[i]ngen må føre motorvogn når han er påvirket av alkohol eller annet berusende eller bedøvende middel».

Det er grunn til å anta at bakgrunnen for at Høyesterett betraktet spørsmålene om alkohol og kjøring av bilen som en del av den innledende fasen i Rt. 2003 s. 1814, iallfall i en viss utstrekning kan tilskrives sakens spesielle omstendigheter. Bilen sto plassert midt i veien med kjørellys på, med den mistenkte plassert bak rattet, noe som tydelig indikerte at vedkommende hadde kjørt bilen.⁷¹ Spørsmålet om alkoholpåvirkning kunne dessuten enkelt verifiseres med en promilletest.⁷² Med dette for øye, var det i mindre grad nødvendig å orientere den mistenkte om hans rettigheter når saken allerede var så åpenbar på tidspunktet for samtalen. Dette er argumenter som underbygger at man på generelt grunnlag ikke bør lempe for mye på utgangspunktet om at spørsmål som kaster lys over den straffbare handlingen, og som inviterer til selvinkriminerende svar, skal anses som et avhør hvor orienteringsplikt foreligger.

3.2.5 EMK-dimensjonen og avhør – «criminal charge»

Hvorvidt rettighetene etter EMK artikkel 6 kommer til anvendelse, beror, som nevnt tidligere, på om forholdet kan anses som en «criminal charge».⁷³ Den nærmere fastsettelsen av fra hvilket tidspunkt det foreligger en strafferettslig anklage i konvensjonens forstand, vil dermed – på lik linje med vurdering av mistenktstatus – ha betydning for grensedragningen mellom avhør og samtaler med andre formål.

I saken *Blaj mot Romania* berører domstolen skillet mellom samtaler i og utenfor en avhørssituasjon.⁷⁴ Klageren ble pågrepet etter å ha blitt tatt på fersk gjerning med bestikkelsespenger. Under pågripelsen ble han stilt spørsmål om hendelsen uten å bli informert om sine prosessuelle rettigheter. Domstolen understreket at:

«[T]he purpose of the said procedure is to catch a suspect in the act of committing an offence and that an official report is drawn up to record the suspect's statement at the time of being caught. In this connection, it takes the view that the investigators must confine themselves to asking questions about the material aspects of the acts observed during the discovery of the offence and avoid transforming this statement-taking into a fully-fledged interview on the charges».⁷⁵

---

⁷¹ Slik også Øyen (2016) s. 335.

⁷² Ibid.

⁷³ Se punkt 3.1.6 i oppgaven for generelle bemerkninger knyttet til begrepet «criminal charge».

⁷⁴ *Blaj mot Romania* [J], ECHR:2014:0408JUD003625904.

⁷⁵ Ibid. avsnitt 92.

Domstolen poengterer altså viktigheten av å begrense spørsmålene til handlingene som ble observert under selve oppdagelsen av forbrytelsen, og unngå å utvikle samtalen til et fullverdig avhør om anklagene. Dette samsvarer i stor grad med det tidligere skisserte utgangspunktet om at spørsmål som er egnet til å kaste lys over anklagen som innbyr til selvinkriminerende svar, ikke bør stilles før den mistenkte er blitt gjort kjent med sine prosessuelle rettigheter.

Den samme retningslinjen kommer til syne i saken *Aleksandr Zaichenko mot Russland*.⁷⁶ Klageren ble utsatt for en kjøretøykontroll av politiet, og det ble gjort funn av flere kanner med diesel i bilen hans. Han ble spurt om hvor dieselen stammet fra, og innrømmet at den var stjålet fra egen arbeidsgiver. Under den senere hovedforhandlingen trakk klageren disse innrømmelsene tilbake. Domstolen konkluderte med at politiets spørsmål om hvor dieselen kom fra ikke kunne anses som innledende samtaler med formål om situasjonsforståelse, men snarere som et konkret etterforskningstiltak rettet mot klageren. Bakgrunnen for denne konklusjonen var at kjøretøykontrollen ble gjennomført for å avdekke dieseltveri blant ansatte i selskapet hvor klageren arbeidet. Allerede da politiet oppdaget dieselkannene i bilen til klageren, som for øvrig var på vei hjem fra jobb, var omstendighetene slik at spørsmålene om dieselen måtte anses som en del av en konkret etterforskning mot ham, og det forelå dermed en «criminal charge».⁷⁷ Klageren skulle derfor ha blitt informert om sine rettigheter før spørsmålene ble stilt.

Retningslinjen som EMD etablerer i Zaichenko-saken harmonerer godt med prinsippet om at spørsmål som direkte knytter seg til den aktuelle anklagen, og som inviterer til selvinkriminerende svar, må betraktes som en del av et rettslig avhør.

3.2.6 Konklusjon og bemerkninger

Rt. 2003 s. 1814 viser at utgangspunktet om å betrakte spørsmål som kaster lys over forholdet vedkommende mistenkes for som avhør, ikke alltid praktiseres konsekvent. Riktignok var saksforholdet – som jeg har poengtert tidligere – noe spesielt, og Høyesterett vektla at situasjonen, til forskjell fra den i Rt. 2003 s. 549, var «en umiddelbar kontroll uten forankring i forutgående etterforskning, og de to polititjenestemennene opptrådte åpent i uniform fra

---

⁷⁶ *Aleksandr Zaichenko mot Russland* [J], ECHR:2010:0218JUD003966002.

⁷⁷ *Ibid.* avsnitt 42. Slik også Øyen (2016) s. 335.

uniformert politibil». ⁷⁸ Argumentasjonen fra Høyesterett er plausibel, men etter min mening kan løsningen ikke nødvendigvis anses som den beste.

For det første kan det argumenteres for at selv om det var en umiddelbar kontroll av kjøretøyet, og at spørsmålene om vedkommende hadde kjørt bilen og drukket alkohol kan anses som et naturlig standpunkt for samtalen, var det likevel omstendigheter som tilsa at det forelå tydelig mistanke om ruspåvirket kjøring allerede før spørsmålene ble stilt. En bil som står stille med kjørelysene på om natten, med en fører som lukter alkohol og fremstår synlig påvirket, tilsier i seg selv at spørsmål om kjøring og alkoholinntak må anses som konkrete etterforskningsskritt mot ham, og ikke spørsmål med formål om situasjonsforståelse.

For det andre mener jeg at det er en bedre løsning å legge seg på en noe strengere linje med hensyn til når et avhør foreligger, sammenlignet med å operere med mer skjønnsmessige grensedragninger. ⁷⁹ Utgangspunktet om at spørsmål som kaster lys over en angivelig straffbar handling, og som inviterer til selvinkriminerende svar, ikke kan stilles før den mistenkte har blitt orientert om sine prosessuelle rettigheter, er velbegrunnet. Det sikrer nemlig at reglene om orienteringsplikt ikke kan omgås. Ved å betrakte dette utgangspunktet som et sterkt forankret prinsipp snarere enn bare et utgangspunkt, vil rettsregelen bli mer skarpskåret og enklere å forholde seg til, samtidig som informasjon om prosessuelle rettigheter gis på et tidlig tidspunkt. ⁸⁰ I tillegg vil, som oppgaven senere vil vise, ikke bevisforbud være en *definitiv* konsekvens dersom politiet bryter sin orienteringsplikt. ⁸¹ Spørsmålet om bevisforbud må derimot avgjøres ut fra en totalvurdering hvor alle relevante momenter ved situasjonen tas i betraktning. I denne vurderingen kan det argumenteres imot bevisavskjæring ved å påpeke at saken inneholdt spesielle omstendigheter som tilsa at det ikke nødvendigvis var så betenkelig å ikke gjøre den mistenkte kjent med sine prosessuelle rettigheter før spørsmålene ble stilt. ⁸²

I relasjon til det jeg nå har gitt uttrykk for, er det viktig å understreke at samtaler som skjer mellom politiet og potensielle mistenkte i politioperativ sammenheng ikke alltid bør klassifiseres som avhør. Mer generelle spørsmål på stedet, som for eksempel «hva skjer her?», med åpenbare hensikter om situasjonsforståelse, må naturlig falle utenfor. ⁸³ Men når

---

⁷⁸ Rt. 2003 s. 1814 avsnitt 22.

⁷⁹ Slik også Øyen (2016) s. 336.

⁸⁰ At informasjon om prosessuelle rettigheter skal gis på et så tidlig som mulig tidspunkt er i tråd med Justisdepartementets uttalelser i Ot.prp. nr. 81 (1999–2000) s. 43 hvor behovet for lovendring ble drøftet.

⁸¹ Se oppgavens kapittel 5.

⁸² Slike spesielle omstendigheter forelå i Rt. 2003 s. 1814 og ble adressert i oppgavens punkt 3.2.4.

⁸³ Slik også Kjelby (2021) s. 243.

spørsmålene rettes mot den konkrete handlingen, slik som «har du kjørt bilen?», og «har du drukket i kveld?», som var tilfellet i Rt. 2003 s. 1814, bør disse betraktes som gitt i avhør, slik at den mistenkte skal gjøres kjent med sine prosessuelle rettigheter før spørsmålene stilles. Reelle hensyn, juridisk teori og foreliggende praksis fra EMD tilsier at dette langt på vei må være gjeldende rett, til tross for tilnærmingen i Rt. 2003 s. 1814 som var noe løssluppen.

4 Innholdet i orienteringen

4.1 Innledning

Forutsetningen nå er at saken har utviklet seg slik at den involverte har rettslig status som mistenkt, og at samtalen mellom politiet og den mistenkte regnes som et avhør. Dermed har den mistenkte rett til å bli informert om sine prosessuelle rettigheter, herunder retten til forsvarerbistand og retten til taushet.

Når politiet helt unnlater eller glemmer å gi informasjon om rettighetene, er det opplagt et brudd på orienteringsplikten. Dette skyldes at den mistenkte ikke på noen måte får den nødvendige veiledningen om rettighetene sine. Slike åpenbare tilfeller av brudd på orienteringsplikten er det ikke nødvendig å gå nærmere inn på i det følgende. I denne delen av oppgaven skal det undersøkes nærmere hvilke krav som stilles til innholdet i den informasjonen som gis. Er det tilstrekkelig at den mistenkte bare overfladisk blir orientert om retten til taushet og retten til forsvarer, eller må det også stilles krav til at den mistenkte faktisk forstår informasjonen som blir gitt? Hvis siste, hvor grundig og tydelig må denne informasjonen være for at den skal anses som tilstrekkelig formidlet?

4.2 Rettslige utgangspunkter

Strpl. § 232 første ledd slår fast at den mistenkte «skal gjøres kjent med» at han ikke har plikt til å forklare seg. Strpl. § 94, som omhandler retten til informasjon om forsvarerbistand, har likelydende formulering. Videre gir hverken øvrige bestemmelser i straffeprosessloven eller påtaleinstruksen mer konkrete retningslinjer for hvordan denne informasjonen skal formidles.⁸⁴

Selv om §§ 232 og 94 ikke gir detaljerte instruksjoner om hvordan informasjonen skal formidles, kan det likevel hevdes at formuleringen «skal gjøres kjent med» antyder at informasjonen må presenteres på en måte som sikrer at den mistenkte forstår rettighetene. Hvis den mistenkte ikke forstår innholdet eller betydningen av rettighetene, kan det nemlig vanskelig hevdes at han faktisk er gjort 'kjent' med dem. En slik tolkning harmonerer godt

---

⁸⁴ I på. § 8-1, som regulerer politiets orienteringsplikt ved avhør, brukes også formuleringen «skal gjøres kjent med».

med det overordnede formålet bak reglene om orienteringsplikt, som er å sikre at rettighetene gjøres reelle. Høyesteretts praksis støtter også opp under at informasjonen om prosessuelle rettigheter må gis på en tydelig måte som sikrer at den mistenkte forstår dem.⁸⁵

Hvilke krav som stilles til tydeliggjøring av informasjonen, vil måtte bero på sakens konkrete omstendigheter. I det følgende skal jeg identifisere og gjøre rede for ulike faktorer som vil ha betydning i vurderingen.

4.3 Krav til informasjonen

4.3.1 Innledning

I rettskildene finnes det ingen gjennomgripende liste eller fastsettelse av hvilke forhold og vurderingsmomenter man skal se hen til når man vurderer hvorvidt informasjon om prosessuelle rettigheter er gitt på en tilstrekkelig tydelig måte. Momentene som skal listes opp i det følgende vil derfor ikke være uttømmende. Alle saker er unike, og det kan oppstå atypiske situasjoner hvor spesielle forhold vil kunne vektlegges. Her skal det primært gjøres rede for de mer generelle vurderingsmomentene som synes å ha kommet til uttrykk – både direkte og indirekte – i foreliggende praksis fra Høyesterett og EMD.

4.3.2 Sakens alvor

Jo mer alvorlig saken er eller fremstår på tidspunktet hvor avhøret finner sted, desto større betydning har tydelig og klar informasjon om rettighetene. Et eksempel fra Høyesteretts praksis er HR-2016-379-A. Saken gjaldt en person som under et politiavhør hadde tilstått å ha overbevist en kvinne over telefon til å drukne sitt eget barn. Den mistenkte trakk senere tilståelsen og hevdet at politiforklaringen hvor han tilsto ikke kunne leses opp i rettssaken mot ham, fordi han ikke hadde blitt tilstrekkelig orientert om blant annet retten til forsvarer. Høyesterett konkluderte med at den mistenkte hadde fått tilstrekkelig informasjon om sin rett til juridisk bistand, og at hans avkall på forsvarer var tilstrekkelig informert og klart.⁸⁶ I

---

⁸⁵ Se HR-2016-379-A og HR-2022-866-U som blir grundigere behandlet senere i oppgaven.

⁸⁶ HR-2016-379-A avsnitt 49.

vurderingen fremhevet likevel Høyesterett at han var «mistenkt i en alvorlig sak» og at «[d]et var derfor viktig at han fikk klar og tydelig informasjon om sine rettigheter etter loven.⁸⁷

Betydningen av sakens alvor og hvor grundig og tydelig informasjon som skal gis, kommer også til syne i praksis fra EMD. I saken *Zachar og Cierny mot Slovakia* var klagerne mistenkt for salg av narkotika, og de ble avhørt i den forbindelse.⁸⁸ Før avhøret ble instruksjoner om deres prosessuelle rettigheter, herunder retten til å ha en forsvarer til stede og retten til å ikke forklare seg, gitt til dem via et ferdigtrykt skjema. Ut over dette ble det ikke gitt ytterligere forklaringer eller kommentarer knyttet til deres rettslige posisjon. Klagerne signerte skjemaet og frasa seg dermed retten til forsvarer og erkjente å ha forstått at de ikke hadde forklaringsplikt. Retten fastslo at det i utgangspunktet ikke er noe i veien for at mistenkte frasier seg sine prosessuelle rettigheter,⁸⁹ men at det må skje på en måte som er forenelig med konvensjonen og dens standarder for rettsikkerhet.⁹⁰ Retten konkluderte med at det på avhørstidspunktet var en risiko for at overtredelsene kunne bli klassifisert som alvorlige, noe som kunne resultere i lange fengselsstraffer. Risikoen for betydelig straff ble ikke tilstrekkelig forklart for klagerne, og dette alvorlighetsaspektet tilsa at det burde vært en mer aktiv orientering om deres prosessuelle rettigheter, og ikke bare et ferdigtrykt skjema.⁹¹

At sakens alvor taler for tydelig og grundig informasjon, kan begrunnes i hensynet til rettssikkerhet. I alvorlige saker øker behovet for rettssikkerhet blant annet fordi utfallet av saken kan ha betydelige virkninger for de involverte, som lange fengselsstraffer og alvorlige sosiale konsekvenser. Derfor er det viktig at straffeprosessuelle regler i særlig grad overholdes når man står overfor alvorlige saker, herunder at politiets plikt til å informere om prosessuelle rettigheter gjennomføres på en utførlig og tilfredsstillende måte.

4.3.3 Avhørets sted, tidspunkt og situasjon

Behovet for tydelig og grundig orientering øker når avhøret gjennomføres utenfor ordinære og formaliserte rammer. Dette aspektet illustreres godt i HR-2022-866-U, som omhandler en person mistenkt for medvirkning til seksuelle overgrep mot mindreårige på Filipinene. Han

---

⁸⁷ Ibid. avsnitt 51.

⁸⁸ *Zachar og Cierny mot Slovakia* [J], ECHR:2015:0721JUD002937612.

⁸⁹ Se også *Dvorski mot Kroatia* [GC], ECHR:2015:1020JUD002570311 avsnitt 100.

⁹⁰ *Zachar og Cierny mot Slovakia* [J], ECHR:2015:0721JUD002937612 avsnitt 68.

⁹¹ Ibid. avsnitt 70–74. Se også *Bozkaya mot Tyrkia* [J], ECHR:2017:0905JUD004666109 hvor domstolen adresserer rettssikkerhetsutfordringer med ferdigtrykte skjemaer om prosessuelle rettigheter.

ble pågrepet på en flyplass og avhørt i en politibil umiddelbart etterpå. Spørsmålet i saken var om den siktede hadde mottatt tilstrekkelig informasjon om retten til å la seg bistå av forsvarer. Avgjørelsen er avsagt under dissens, men både flertallet og mindretallet mente at den siktedes rettigheter ikke var formidlet på tilstrekkelig måte.⁹² Uenigheten mellom flertallet og mindretallet knyttet seg primært til hvorvidt politiforklaringen, som følge av den mangelfulle orienteringen, skulle avskjæres som bevis. Dette aspektet ved avgjørelsen vil bli behandlet senere i oppgaven.

I saken var det ingen tvil om at politiet rent faktisk hadde gitt informasjon til den siktede om hans rett til å forholde seg taus og retten til å la seg bistå av forsvarer. Lydopptakene av avhøret viste også at avhører flere ganger spurte den siktede om han hadde forstått sine rettigheter og ba ham gjenta dem.⁹³ Det avgjørende for at informasjonen ikke ble ansett som tilstrekkelig tydelig, var mangelen på klar kommunikasjon om at samtalen i bilen faktisk var et avhør og at retten til forsvarer dermed også gjaldt for denne samtalen.⁹⁴ Flertallet sluttet seg til følgende uttalelse fra lagmannsretten hva gjaldt bakgrunnen for kravet om grundig informasjon i en sak som denne:

«Lagmannsretten understreker at det ikke er ulovlig å foreta et avhør umiddelbart etter pågrepelse, og under omstendigheter som redegjort for over. Men både tidspunktet, situasjonen, stedet for avhøret, og avhørers innledning til avhøret om hva som nå 'skal' skje, skaper en klar forventning og et ikke ubetydelig press om at tiltalte nå skal forklare seg. Under slike omstendigheter må det stilles strenge krav til innholdet og måten siktedes rettigheter formidles på, og tydelig dokumentasjon for at siktede faktisk har forstått innholdet. Denne konteksten vil også ha betydning for de krav som må stilles til klarheten og utvetydigheten til et avkall på retten til å la seg bistå av forsvarer».⁹⁵

Som sitatet viser, indikerer det faktum at avhøret fant sted i en politibil at kravene til informasjonsformidling skjerpes. Dette er logisk, da begrepet 'avhør' vanligvis assosieres med formelle avhør som utføres på et politihus eller et lensmannskontor.⁹⁶ Derfor ville det ikke være unaturlig at når den siktede mottok informasjon om retten til å ha en forsvarer til

---

⁹² HR-2022-866-U avsnitt 23 og 39.

⁹³ Ibid. avsnitt 37.

⁹⁴ Ibid. avsnitt 22 og avsnitt 39.

⁹⁵ Ibid. avsnitt 21.

⁹⁶ Se punkt 3.2.3 i oppgaven.

stede under avhøret, kunne dette lede tankene hans til et senere stadium i saken, i stedet for samtalen som fant sted i politibilen. Politiet måtte derfor tydeliggjøre for den siktede at han hadde rett til juridisk bistand under den aktuelle samtalen i bilen.

I den tidligere nevnte HR-2016-379-A var situasjonen motsatt: avhøret skjedde i formell setting på en politistasjon.⁹⁷ Når den siktede da innledningsvis ble gjort kjent med at han hadde rett til forsvarerbistand under avhøret, kunne det ikke være tvilsomt at rettighetene gjaldt for nettopp denne samtalen. I en slik situasjon er det derfor mindre behov for å tydeliggjøre at det er nettopp *denne samtalen* som utgjør avhøret, sammenlignet med en situasjon hvor avhøret utføres på et mer uvanlig sted, som i HR-2022-866-U.

Når avhøret mellom politiet og den mistenkte finner sted rett før, under eller like etter en straffbar handling utspiller seg, noe som ofte skjer utenfor formaliserte avhørssituasjoner, øker behovet for tydeliggjøring av informasjonen som gis. Ved slike umiddelbare avhør kan den mistenkte nemlig oppleve å bli ‘tatt på sengen’, situasjonen kan virke skremmende og uoversiktlig, og vedkommende har ikke nødvendigvis fullstendig klarhet i tankene om hva som foregår. I HR-2022-866-U ble den mistenkte pågrepet på en flyplass like før han skulle ta et fly til Filipinene og avhørt umiddelbart etterpå. Pågripelsen og avhøret kom overraskende på den mistenkte,⁹⁸ og disse omstendighetene rundt situasjonen og tidspunktet for avhøret tilsa strenge krav til grundig orientering.⁹⁹

I tilfeller der avhøret skjer umiddelbart etter spesielt urovekkende hendelser, som for eksempel etter en alvorlig bilulykke der noen har mistet livet eller etter en voldelig konfrontasjon hvor noen har blitt betydelig skadet eller drept, blir behovet for tydelig informasjon spesielt viktig. Hvis politiet observerer at den mistenkte virker fraværende eller uklar i sin væremåte, og det dermed ikke kan fastslås med sikkerhet at vedkommende forstår informasjonen som gis, bør avhøret i sin helhet utsettes.¹⁰⁰

4.3.4 Forhold som kan skape forklaringspress

---

⁹⁷ HR-2016-379-A avsnitt 5.

⁹⁸ Se skildringen av faktum som kommer til uttrykk i dommen fra underinstansen LB-2021-83719-1: «[s]iktede gir [...] uttrykk for at han er veldig overrasket og at han ikke skjønner hva som skjer».

⁹⁹ Se det tidligere siterte i HR-2022-866-U avsnitt 21.

¹⁰⁰ Øyen (2022) s. 171.

Som nevnt i punkt 4.3.1, finnes det ikke en uttømmende liste eller fastsettelse av hvilke vurderingsmomenter som kan vektlegges når man vurderer om informasjonen er gitt tilstrekkelig grundig. Det kan være spesielle forhold i en sak som tilsier strengere krav til orienteringen. HR-2022-866-U er igjen illustrerende. I avgjørelsen ble det lagt til grunn at avhører valgte en uskjønnsom innledning til avhøret ved å først understreke til den siktede hva som nå 'skal' skje. Denne tilnærmingen skapte, ifølge Høyesterett, et forklaringspress, og mindretallet bemerket at den siktedes rettigheter burde blitt tydeliggjort aller først for å unngå nettopp dette.¹⁰¹ Når denne uheldige innledningen til avhøret først ble valgt, var det desto viktigere at rettighetene ble tydeliggjort i etterkant, for å sikre at den siktede forsto sin rettslige posisjon fullt ut. Dette aspektet ved avgjørelsen viser at ethvert forhold ved situasjonen som har skapt forklaringspress, kan danne grunnlag for strengere krav til tydeliggjøring av informasjonen.

4.4 Konklusjon og bemerkninger

Det kan stilles spørsmål ved om Høyesterett la seg på en for streng linje i HR-2022-866-U med hensyn til hvilke krav som gjelder for tydeliggjøring av informasjon. Den mistenkte i saken ble nemlig tydelig gjort kjent med retten til taushet, og angående retten til forsvarer ble det formidlet: «du [har] rett til en forsvarer om du ønsker å ha en forsvarer til stede under avhør eller andre deler av saka, så har du rett på det».¹⁰² Han ble også gjennomgående spurt om han hadde forstått rettighetene sine. Selv om det ikke uttrykkelig ble sagt at retten til forsvarer også gjaldt for den pågjeldende samtalen i politibilen, kan det hevdes at formuleringen 'under avhør eller andre deler av saka' i fornemmelig grad indikerte at retten til juridisk bistand kunne kreves når som helst.

På den annen side er det ikke nødvendigvis problematisk at Høyesterett stiller strenge krav til innholdet i orienteringen. Som tidligere antydnet, fører ikke manglende oppfyllelse av orienteringsplikten automatisk til bevisforbud – dette spørsmålet må vurderes konkret basert på en helhetlig vurdering av saken. Det betyr at i den påfølgende vurderingen av bevisavskjæring kan man argumentere for at den manglende orienteringen ikke var av grov karakter og dermed ikke bør føre til bevisforbud.¹⁰³ Med andre ord vil ikke saken som sådan

---

¹⁰¹ HR-2022-866-U avsnitt 21–22 og 40.

¹⁰² Ibid. avsnitt 37.

¹⁰³ Slik mindretallet i HR-2022-866-U.

være avgjort selv om man konkluderer med at informasjonen ikke ble tilstrekkelig tydeliggjort.

5 Mangelfull orientering og bevisavskjæring

5.1 Innledning

Situasjonen som nå skal drøftes er at politiet har brutt sin orienteringsplikt, enten ved å helt unnlate å gi informasjon, eller ved at informasjon ikke er gitt tilstrekkelig grundig, som beskrevet i punkt 4.3. Dette innebærer at politiet ikke har handlet i tråd med enten strpl. § 232 eller strpl. § 94, og følgelig ervervet informasjon på en måte som er i strid med loven. Beviset må dermed anses å være *ulovlig innhentet*.¹⁰⁴ Det overordnede spørsmålet i denne delen av oppgaven er om feilen ved innhenting av beviset vil lede til bevisavskjæring, slik at politiforklaringen ikke kan leses opp på et senere stadium i rettergangen. I den videre fremstillingen vil jeg først kort redegjøre generelt for vurderingen av om utilbørlige og ulovlig ervervede bevis skal tillates ført, samt hvilke hensyn som ligger til grunn for bedømmelsen. Deretter vil jeg gå mer konkret til verks med å undersøke hvorvidt manglende orientering om retten til forsvarer og retten til taushet fører til bevisavskjæring. Til slutt vil jeg behandle EMK-dimensjonen i relasjon til spørsmålet.

5.2 Generelt om ulovlig og utilbørlig ervervede bevis og bevisavskjæring

Straffeprosessloven regulerer ikke spørsmålet om hvorvidt bevis som er fremskaffet på ulovlig eller utilbørlig måte kan brukes som bevis i saken. Straffeprosesslovkomiteen drøftet om det skulle innføres en bestemmelse som regulerte problemstillingen, men konkluderte med at det mest formålstjenlige var å overlate spørsmålet til praksis og teori.¹⁰⁵ Dette forslaget ble videreført av departementet.¹⁰⁶ Som uttalelsene i forarbeidene viser, beror altså spørsmålet om bevisavskjæring på en nærmere tolkning av eksisterende praksis og teori.

---

¹⁰⁴ At bevis som er ervervet i strid med §§ 94 eller 232 anses som ulovlig/utilbørlig ervervet kommer til syne i bl.a. Rt. 2003 s. 549 avsnitt 16–18 og HR-2022-866-U avsnitt 23. Se for øvrig også Hans-Petter Jahre «Bevisavskjæring – Begrensninger i opplesningsadgangen når det er prosessuelle feil ved en tidligere avgitt forklaring» *Tidsskrift for strafferett* (2016) nr. 2 s. 131–160 på s. 132.

¹⁰⁵ NUT 1969: 3 s. 187.

¹⁰⁶ Ot.prp. nr. 35 (1978-1979) s. 139.

Det er klart at vurderingen om hvorvidt et bevis som er fremskaffet på ulovlig eller utilbørlig måte skal avskjæres, i utgangspunktet er todelt. Først må det vurderes om det i det hele tatt foreligger et ulovlig eller utilbørlig ervervet bevis, og deretter knytter vurderingen seg til om beviset i så fall skal avskjæres som følge av feilen. Som allerede påpekt, vil et bevis som er skaffet til veie under et politiavhør uten at den mistenkte ble gjort kjent med retten til taushet eller retten til forsvarer, innebære at beviset er ulovlig innhentet. I denne oppgaven er det ikke rom for å gå nærmere inn på mer generelle retningslinjer og grensetilfeller for når man står overfor et ulovlig eller utilbørlig ervervet bevis.¹⁰⁷ Den andre delen av vurderingen, nemlig spørsmålet om bevisavskjæring, vil derimot undersøkes nærmere.

5.2.1 Utgangspunktet om at beviset skal tillates ført til tross for feilen

I norsk rett er det klare og prinsipielle utgangspunktet at bevis som er skaffet til veie på ulovlig eller utilbørlig måte, skal tillates ført til tross for feilen. Dette er lagt til grunn i omfattende teori, forarbeidsuttalelser og praksis fra Høyesterett.¹⁰⁸ Bakgrunnen for utgangspunktet knytter seg til det straffeprosessuelle prinsippet om fri bevisførsel og hensynet til best mulig opplysning av saken. Fri bevisførsel tillater partene å legge frem bevisene de selv måtte ønske, og for rettens vedkommende betyr det at bevis kun kan avskjæres på bakgrunn av et konkret rettsgrunnlag.¹⁰⁹ Ved å tillate føring av de bevis partene ønsker, gir man dommerne et godt avgjørelsesgrunnlag, som igjen vil føre til større nøyaktighet i fastsettelsen av hva som faktisk har skjedd.¹¹⁰

5.2.2 Hensynet til interessene som ble krenket ved ervervet

Selv om prinsippet om fri bevisførsel og hensynet til sakens opplysning veier tungt mot å avskjære bevis, ville det harmonert dårlig med straffeprosessens mål om å sikre en betryggende og rettferdig rettergang hvis bevisføring alltid skulle være løsningen. I enkelte tilfeller vil hensynet til de interessene som ble krenket ved den ulovlige eller utilbørlige innhenting i overveiende grad tale for at beviset ikke skal kunne føres.

---

¹⁰⁷ Se Torgersen (2009) s. 5–11; Øyen (2022) s. 365–366 og Ørnulf Øyen «I hvilken utstrekning kan det i straffesaker og sivile saker fremlegges bevis som er fremskaffet på ulovlig eller utilbørlig måte?» *Lov og Rett* 49 (2010) nr. 7 s. 423–438 på s. 424–425 for en nærmere gjennomgang av dette temaet.

¹⁰⁸ Se Jahre (2016) s. 132; Øyen (2022) s. 364; NUT 1969: 3 s. 197 og Rt. 2006 s. 582 avsnitt 22.

¹⁰⁹ Øyen (2022) s. 342.

¹¹⁰ Se Torgersen (2009) s. 22 og Øyen (2022) s. 366.

I hvor stor grad hensynet til interessene som ble krenket ved den ulovlige eller utilbørlige innhenting kommer til anvendelse, vil variere avhengig av de konkrete forholdene i hver enkelt sak. I Høyesteretts praksis har man derfor lagt til grunn at vurderingen om beviset skal avskjæres, må baseres på en helhetsvurdering hvor en rekke vurderingsmomenter vil kunne aktualiseres. I HR-2021-966-A avsnitt 24 sier Høyesterett følgende om vurderingen:

«Ved vurderingen av om beviset skal nektes ført, må det blant annet legges vekt på grovheten av den krenkelsen som ble begått ved innhenting av beviset. Videre har det betydning om den som satt med beviset, pliktet å utlevere dette. I tråd med blant annet verksbetjentdommen må det dessuten vurderes om føring av beviset vil bli opplevd som en fortsatt rettskrenkelse. Etter omstendighetene vil det også kunne ha betydning om innhenting blir møtt med sanksjoner fra myndighetene. Andre relevante momenter er hvor viktig saken er, og hvor sentralt beviset er for oppklaringen av saken»

I det følgende skal de siterte vurderingsmomentene undersøkes i lys av situasjonen der det ulovlige beviservervet skjedde som følge av at politiet brøt sin orienteringsplikt etter §§ 232 eller 94.

5.3 Bevisavskjæring som følge av mangelfull orientering om taushetsretten og retten til forsvarer?

5.3.1 Plikt til å utlevere beviset

Hvorvidt den som satt med beviset pliktet å utlevere det, handler i stor grad om bevisets tilgjengelighet.¹¹¹ Hvis politiet etter omstendighetene kunne ha ervervet det aktuelle beviset på lovlig måte, taler dette for at beviset på sett og vis var tilgjengelig, og at det dermed bør tillates ført. Omvendt, hvis politiet ikke under noen omstendigheter kunne ha ervervet beviset på lovlig vis, trekker det i motsatt retning.¹¹²

Vurderingsmomentet gir begrenset veiledning for oppgavens problemstilling. Bevis som er innhentet som følge av brudd på orienteringsplikten, kunne teoretisk sett blitt ervervet på

---

¹¹¹ Øyen (2022) s. 368.

¹¹² Se bl.a. Rt. 2006 s. 582 avsnitt 23.

lovlig måte dersom den mistenkte hadde blitt korrekt orientert om sine rettigheter og likevel valgt å gi selvinkriminerende opplysninger. Det er imidlertid vanskelig å fastslå hva som hadde skjedd hvis denne informasjonen ble gitt, og det finnes følgelig ingen sikker konklusjon på om informasjonen faktisk hadde vært tilgjengelig for politiet eller ikke. Spørsmålet om bevisavskjæring som følge av manglende orientering må dermed heller søkes løst ut fra de øvrige vurderingsmomentene i bevisavskjæringsvurderingen.

5.3.2 Grovheten av krenkelsen

Hvor alvorlig krenkelsen er henger delvis sammen med hvor grunnleggende rettsregelen som ble brutt er, og delvis med hvor tydelig eller åpenbart bruddet på den aktuelle rettsregelen var.¹¹³ Brudd på retten til informasjon om prosessuelle rettigheter til forsvarer og taushet kan neppe i seg selv klassifiseres som en graverende feil i et større rettstatsperspektiv.¹¹⁴ Dermed må grovheten av den begåtte krenkelsen vurderes i lys av de konkrete omstendighetene i saken og hvor tydelig og klart bruddet var.

I HR-2017-1894-U ble en 17-år gammel gutt, mistenkt for voldtekt, pågrepet på skolen og ført til politistasjonen for avhør. Høyesterett fastslo at han ved starten av avhøret ikke fikk tilstrekkelig informasjon om verken retten til å ha verge til stede eller retten til forsvarer. I tillegg skulle politiet av eget tiltak ha oppnevnt forsvarer for ham i tråd med strpl. § 100. Disse rettskrenkelsene ble samlet sett ansett som relativt grove,¹¹⁵ og politiforklaringen ble derfor avskåret som bevis.¹¹⁶ Avgjørelsen viser at alvorsgraden i forbindelse med brudd på orienteringsplikten øker når det forekommer flere rettighetsbrudd samtidig, spesielt når den mistenkte er mindreårig. I tillegg, selv om ikke Høyesterett selv adresserer dette, må det være klart at manglende orientering vil bli ansett som en grovere feil dersom den forekommer i en regulær avhørssituasjon sammenlignet med avhør utenfor ordinær setting, som for eksempel i politioperativ sammenheng.¹¹⁷ I en ordinær avhørssituasjon bør det nemlig ikke være tvil

---

¹¹³ Øyen (2022) s. 367 og Øyen (2016) s. 341.

¹¹⁴ Motsatt vil f.eks. beviserverv som følge av brudd på Grl. § 93 og EMK artikkel 3, som oppstiller et forbud mot tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling, i seg selv innebære et rettsbrudd som bryter med helt grunnleggende rettsstatlige verdier, og som grovt undergraver den mistenktes rettsikkerhet.

¹¹⁵ HR-2017-1894-U avsnitt 17.

¹¹⁶ Ibid. avsnitt 20.

¹¹⁷ Tilsvarende synspunkt kommer til syne hos flere teoretikere, se Øyen (2016) s. 341; Jahre (2016) s. 143 og Torgersen (2009) s. 235.

blant polititjenestepersoner om gjeldende prosessuelle regler, og mangelfull eller utilstrekkelig orientering vil dermed utgjøre en klanderverdig feil.

Bruddet på politiets informasjonsplikt fremsto som mindre alvorlig i HR-2022-866-U. Den siktede fikk tilstrekkelig informasjon om retten til taushet og en del informasjon om retten til forsvarer.¹¹⁸ Mindretallet i saken – dommer Steinsvik – argumenterte for at politiforklaringen burde tillates ført som bevis fordi rettskrenkelsen ved ervervet ikke var av grov karakter. Hun la vekt på at den siktede i relativt stor utstrekning hadde blitt informert om sine prosessuelle rettigheter, og at det ikke fremsto bevisst fra avhørers side at eksaminasjonen fikk en uheldig start.¹¹⁹ Videre mente hun at den klare informasjonen om retten til taushet reduserte alvorlet i bruddet på retten til informasjon om forsvarer, da retten til taushet er den sentrale interessen som retten til forsvarer skal beskytte.¹²⁰ Denne delen av mindretallets argumentasjon indikerer at brudd på retten til informasjon om forsvarer blir mindre alvorlig hvis retten til taushet er godt nok informert om.¹²¹ Flertallet i 2022-avgjørelsen tok ikke stilling til hvor grov rettskrenkelsen fremsto, og begrunnet avskjæringen i andre forhold.

5.3.3 Fortsatt rettskrenkelse

I visse tilfeller vil tillatt føring av det ulovlig ervervede beviset utgjøre en fortsettelse eller gjentakelse av det rettsbrudd som ble begått ved bevisets innhenting. Dette betyr at de hensyn og interesser som lå til grunn for regelen som ble brutt, fortsatt vil undergraves når beviset blir brukt senere.

Eldre praksis fra Høyesterett viser at dette vurderingsmomentet var av vesentlig betydning når det gjaldt spørsmål om bevisavskjæring. I Rt. 1999 s. 1269 (Verksbetjent) uttalte Høyesterett at «[i] tilfeller hvor føring av beviset vil representere en gjentakelse eller fortsettelse av rettsbruddet, må beviset normalt nektes ført [...] [og] i andre tilfeller må spørsmålet bero på en interesseavveining». Med andre ord etablerte Høyesterett en todeling hvor beviset normalt skulle nektes ført hvis det ville innebære en fortsatt rettskrenkelse, og for tilfeller der bruddet ikke innebar en fornyet rettskrenkelse, måtte det gjennomføres en interesseavveining. Det var derfor betydningsfullt for spørsmålet om bevisavskjæring om føringen av beviset ble ansett

---

¹¹⁸ Sakens bakgrunn er mer utførlig beskrevet i oppgavens punkt 4.3.3.

¹¹⁹ HR-2022-866-U avsnitt 39.

¹²⁰ Ibid. avsnitt 42.

¹²¹ Samme synspunkt er lagt til grunn i Torgersen (2009) s. 237.

som en gjentatt eller fortsatt rettskrenkelse. Denne todelingen har imidlertid blitt avdempet i nyere praksis, og i HR-2021-966-A adresserte Høyesterett tematikken eksplisitt og tok prinsipielt avstand fra skillet som ble fastsatt i Verksbetjentdommen:

«Etter mitt syn er denne tilnærmingen en naturlig konsekvens av at bevisavskjæringsnormen nå er tatt inn i tvisteloven § 22-7 som en kodifikasjon av tidligere praksis både i straffesaker og sivile saker. Uttrykket «gjentakelse eller fortsettelse av rettsbruddet» er dessuten vagt og temmelig skjønnspreget. Det er derfor ikke spesielt godt egnet som avgrensningskriterium for en egen kategori tilfeller. Når momentet uansett inngår i den bredere vurderingen som må foretas – og etter omstendighetene med betydelig vekt – er det heller ingen reelle grunner til å trekke et slikt skille mellom tilfellene som verksbetjentdommen bygger på».¹²²

Gjentatt eller fortsatt krenkelse inngår dermed – i tråd med uttalelsene i HR-2021-966-A – som et vurderingsmoment i den totale bedømmelsen. Spørsmålet blir så om det vil utgjøre en fortsatt eller gjentatt rettskrenkelse dersom man tillater en politiforklaring ført som bevis, hvor politiet brøt sin orienteringsplikt forut for avhøret.

Problemstillingen har vært gjenstand for diskusjon i teorien. Ørnulf Øyen vurderte argumenter som antydte at brudd på orienteringsplikten etter § 232 om retten til taushet kunne utgjøre en fortsatt rettskrenkelse.¹²³ Et av disse var at hensynene bak orienteringsplikten – likebehandling og effektivisering av retten til taushet som rettssikkerhetsgaranti – ville fortsatt å tære hvis politiforklaringen tillates ført senere i saken. Den mistenkte ville nemlig ved rettsbruddet ikke ha fått en reell mulighet til å velge å utøve sine rettigheter, og denne valgretten ville blitt krenket på nytt hvis beviset ble tillatt ført.¹²⁴ Når Øyen likevel konkluderte med at brudd på orienteringsplikten ikke burde klassifiseres som en fortsatt rettskrenkelse, skyldtes dette i stor grad at drøftelsen hans var basert på retningslinjene fra Verksbetjentdommen: Dersom man betraktet bruddet på orienteringsplikten som en fortsatt rettskrenkelse, ville løsningen i utgangspunktet måtte være bevisavskjæring, og dette ville innebære en for vidtrekkende regel.¹²⁵ Med Høyesteretts modifikasjon av Verksbetjentdommen, der gjentatt eller fortsatt rettskrenkelse kun inngår som en del av

---

¹²² HR-2021-966-A avsnitt 22.

¹²³ Øyen (2016) s. 340.

¹²⁴ Ibid. s. 340.

¹²⁵ Ibid. s. 340.

helhetsvurderingen på linje med de øvrige momentene, er det ikke nødvendigvis lenger grunn til å være like tilbakeholden med å kalle rettsbruddet for en fortsatt rettskrenkelse.

I *Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker* fremmer Runar Torgersen i stor grad tilsvarende argumenter som Øyen knyttet til hvorvidt bevis ervervet som følge av brudd orienteringsplikten etter § 232 kan innebære en gjentatt eller fortsatt krenkelse.¹²⁶ Samtidig argumenterer han for at lovens forutsetning om at informasjon om taushetsretten er en nødvendig betingelse for valgtrett og frivillighet, muligens er for skarpt stilt.¹²⁷ Han påpeker at det å gi en forklaring frivillig innebærer *ulike grader* av frivillighet, og at manglende kjennskap til taushetsretten ikke nødvendigvis skal vurderes på samme måte som andre former for tvang når det gjelder spørsmål om bevisavskjæring.¹²⁸ For eksempel vil det innebære større grad av tvang dersom den mistenkte pålegges å avgi forklaring, sammenlignet med situasjoner der vedkommende ikke i tilstrekkelig grad blir orientert om taushetsretten. Torgersens perspektiv antyder altså en mulighet for en mindre streng tilnærming når det gjelder vurderingen av om brudd på orienteringsplikten utgjør en fortsatt rettskrenkelse. At vurderingsmomentet kan anvendes med ulik styrke, kommer også til uttrykk i HR-2021-966-A. I avgjørelsen poengterer Høyesterett at vurderingsmomentet i helhetsvurderingen «etter omstendighetene [kan gis] betydelig vekt». Siden vurderingsmomentet, i tillegg til å bare inngå som et alminnelig vurderingsmoment i helhetsvurderingen, også kan anvendes med ulik styrke i den konkrete saken, er det mindre behov for å være spesielt forbeholden med å klassifisere rettsbruddet som en fortsatt rettskrenkelse.

I HR-2022-866-U uttalte flertallet ganske reservasjonsløst at å føre politiforklaringen som bevis, hvor det hadde vært mangelfull orientering om retten til forsvarer, ville medføre at rettskrenkelsen fortsatte.¹²⁹ Avgjørelsen trekker ytterligere i retning av at gjeldende rett må være at brudd på orienteringsplikten skal klassifiseres som en gjentatt eller fortsatt rettskrenkelse, om enn med varierende styrke.¹³⁰

5.3.4 Sakens viktighet og bevisverdien av beviset

---

¹²⁶ Torgersen (2009) s. 235.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ HR-2022-866-U avsnitt 26.

¹³⁰ Mindretallet i HR-2022-866-U la til grunn at vekten av momentet måtte nedtones som følge av at «siktete, sammen med sin forsvarer, møtte til gjennomlesning av avhøret og vedtok dette som sin forklaring» (avsnitt 43).

Hvor viktig saken er, og bevisverdien av beviset er tett knyttet til hensynet om best mulig opplysning av saken. Det prinsipielle utgangspunktet er at jo mer betydningsfull og alvorlig en sak er, desto større er behovet for å belyse den grundig.¹³¹ Dette er begrunnet i samfunnsinteresser, samt hensynet til fornærmede og øvrige berørte parter i saken.¹³²

Tilsvarende gjelder for sentrale bevis: Hvis et bevis med stor bevisverdi blir avskåret, kan det føre til at rettens beslutningsgrunnlag blir mangelfullt, og dermed øker risikoen for feilaktig domfellelse eller frifinnelse. I sammenheng med oppgavens tema innebærer dette – hvis man resolutt legger de nevnte synspunktene til grunn – at dersom politiforklaringen hvor orienteringsplikten ble brutt, utgjør et sentralt bevis i saken, eller hvis saken i sin helhet anses som alvorlig, er dette argumenter som taler imot bevisavskjæring.

Rettskildene viser imidlertid at løsningen ikke er så enkel. I alvorlige straffesaker taler nemlig hensynet til den mistenkte i motsatt retning. Utfallet i slike saker kan få betydelige konsekvenser for den mistenkte, og derfor bør vedkommendes rettsikkerhet være særlig ivaretatt.¹³³ Fra dette perspektivet virker det mer betenkelig å tillate at beviset skal føres, enn å la være. De samme overveielser kommer også til syne når beviset som vurderes avskåret, har stor bevisverdi. Et sentralt bevis vil nemlig kunne ha avgjørende betydning for sakens utfall, og det er problematisk hvis et utslagsgivende bevis i saken kan være usikkert som følge av feilen ved innhenting. Disse synspunktene kommer særlig til uttrykk i praksis fra EMD, noe jeg vil gå nærmere inn på i oppgavens punkt 5.4.

5.3.5 Sanksjoner fra myndighetene

Sanksjoner er et tiltak som tar sikte på å kompensere for ulovlig eller utilbørlig innhenting av bevis ved å pålegge reaksjoner mot de ansvarlige, med det formål å avskrekke fra lignende handlinger i fremtiden. En åpenbar sanksjon er å avskjære beviset, mens en alternativ reaksjon kan være å pålegge de ansvarlige arbeidsrettslige konsekvenser. Slike disiplineringmetoder har generelt hatt begrenset vekt i vurderingen av bevisavskjæring i norsk rett,¹³⁴ herunder i saker som involverer brudd på orienteringsplikten.¹³⁵

---

¹³¹ Se bl.a. Rt. 2009 s. 1526 avsnitt 32.

¹³² Øyen (2022) s. 369.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Se bl.a. Rt. 2006 s. 582 avsnitt 24 hvor Høyesterett nedtoner disiplineringshensyn som vurderingsmoment.

¹³⁵ I hverken HR-2022-866-U, HR-2017-1894-U eller Rt. 2003 s. 1814 nevnes vurderingsmomentet.

Straffeprosesslovutvalget foreslår å justere rettstilstanden ved å gi disiplineringshensyn en mer fremtredende rolle i vurderingen.¹³⁶ Det er imidlertid verdt å påpeke at lovforslaget kun representerer en mulig fremtidig endring, og derfor må gjeldende rett fortsatt innebære at disiplineringshensyn generelt sett spiller en beskjeden rolle i bevisavskjæringsvurderingen.

5.4 EMK-dimensjonen i relasjon til bevisavskjæringsspørsmålet

Ordlyden i EMK artikkel 6 inneholder ingen henvisning til hvordan bevis skal vurderes. I sin praksis har EMD lagt til grunn at konvensjonen ikke skal regulere hvilke typer bevis som kan føres i medlemslandene, men heller vurdere om prosessen som helhet har vært rettfærdig.

Prinsippet fremkommer tydelig i *Khan mot Storbritannia*, der det heter:

«It is not the role of the Court to determine, as a matter of principle, whether particular types of evidence – for example, unlawfully obtained evidence – may be admissible or, indeed, whether the applicant was guilty or not. The question which must be answered is whether the proceedings as a whole, including the way in which the evidence was obtained, were fair».¹³⁷

I denne delen av oppgaven skal det undersøkes nærmere hvilken betydning manglende orientering om retten til taushet og retten til forsvarer har for spørsmålet om hvorvidt rettergangen som helhet har vært rettfærdig etter EMK artikkel 6. Praksis fra domstolen i Strasbourg viser at vurderingen er sammensatt, og at det er flere faktorer som kan spille inn.¹³⁸ I det følgende skal noen sentrale dommer gjennomgås for å belyse relevante vurderingsmomenter.

I den tidligere nevnte Zaichenko-saken konkluderte domstolen med at rettergangen i sin helhet ikke hadde vært rettfærdig.¹³⁹ Konklusjonen var i stor grad basert på at politiforklaringen som var ervervet uten at klageren var orientert om sine prosessuelle rettigheter, utgjorde det bærende beviset i saken, og at øvrige bevis var svake.¹⁴⁰ Motsatt i

---

¹³⁶ NOU 2016: 24 s. 272–273 og lovutkastet § 8-5 tredje strekpunkt.

¹³⁷ *Khan mot Storbritannia* [J], ECHR:2000:0512JUD003539497 avsnitt 34. Se også *Schenk mot Sveits* [J], ECHR:1988:0712JUD001086284 avsnitt 46.

¹³⁸ Se oppstillingen av vurderingsmomenter i *Ibrahim mfl. mot Storbritannia* [GC], ECHR:2016:0913JUD005054108 avsnitt 274.

¹³⁹ Sakens bakgrunn er redegjort for i oppgavens punkt 3.2.5.

¹⁴⁰ *Aleksandr Zaichenko mot Russland* [J] ECHR:2010:0218JUD003966002 avsnitt 58.

Blaj-saken konkluderte domstolen med at det ikke innebar en krenkelse av EMK artikkel 6 å føre et bevis hvor klageren ikke hadde fått tilstrekkelig informasjon om sine prosessuelle rettigheter. Det ble her vektlagt at beviset *ikke* utgjorde en vesentlig del av bevisgrunnet for domfellelsen.¹⁴¹ I tillegg var det av betydning at avhøret ikke innebar inngående og detaljerte spørsmål om overtredelsen, og at han senere samme dag fikk bistand av forsvarer.¹⁴²

I *Panovits mot Kypros* fremhever domstolen betydningen av sårbarhet som følge av alder eller utvikling i rettferdighetsvurderingen. Klageren i saken var kun 17 år gammel og mistenkt for drap og ran. Under avhør ble han ikke informert om retten til å ha forsvarer til stede, og retten til å forholde seg taus ble formidlet gjennom en standardisert mal. Under avhøret tilsto han handlingene. Domstolen konkluderte med at rettergangen som helhet ikke hadde vært rettferdig. Dette ble begrunnet i at tilståelsen utgjorde et viktig bevis i saken, og at informasjon om prosessuelle rettigheter er spesielt viktig når den mistenkte er mindreårig.¹⁴³

Bakgrunnen for storkammersaken *Ibrahim mfl. mot Storbritannia* var terrorangrepene og terrorforsøkene i London i juli 2005. Tre av klagerne ble arrestert like etter terrorforsøket, mistenkt for å være gjerningsmenn, og senere dømt for å ha inngått sammensvergelse om å begå drap. Den fjerde klageren ble innkalt til avhør under etterforskningen, opprinnelig som vitne på grunnlag av sin antatte tilknytning til en av gjerningsmennene. I løpet av avhøret ble det klart for politiet at klageren sto i fare for å inkriminere seg selv, og avhørslederen rådførte seg derfor med sin overordnede om hvorvidt klageren skulle gjøres kjent med taushetsretten og retten til å ha forsvarer til stede. Det ble besluttet å fortsette avhøret som et vitneavhør, og klageren ble dermed ikke informert om sine rettigheter. Politiforklaringen ble brukt som bevis i saken, og klageren ble senere dømt for å ha medvirket til terrorforsøket. EMD konkluderte med at rettergangen ikke hadde vært rettferdig, og begrunnet dette i flere forhold. For det første ble rettsbruddet ansett som grovt, ettersom politiet tok en bevisst avgjørelse om å fortsette avhøret som et vitneavhør, til tross for at dette ikke hadde hjemmel i nasjonal lovgivning, samt var i strid med gjeldende praksis.¹⁴⁴ Videre ble det vektlagt at avhøret var grundig, og at forklaringen utgjorde en vesentlig del av påtalemyndighetens sak.¹⁴⁵ Dessuten fremhevet domstolen at det var mangel på øvrige prosessuelle sikkerhetsgarantier; blant annet

---

¹⁴¹ *Blaj mot Romania* avsnitt [J] ECHR:2014:0408JUD003625904 avsnitt 96. Tilsvarende i *Schmid-Laffer mot Sveits* [J] ECHR:2015:0616JUD004126908 avsnitt 39.

¹⁴² *Blaj mot Romania* avsnitt [J] ECHR:2014:0408JUD003625904 avsnitt 93–95.

¹⁴³ *Panovits mot Kypros* [J], ECHR:2008:1211JUD000426804 avsnitt 67–68.

¹⁴⁴ *Ibrahim mfl. mot Storbritannia* [GC], ECHR:2016:0913JUD005054108 avsnitt 303.

¹⁴⁵ *Ibid.* avsnitt 307.

burde klageren fått oppnevnt en forsvarer som kunne informert ham om hans rettigheter under avhøret,¹⁴⁶ og dommerens instruksjer til juryen angående hvordan de skulle vurdere politiforklaringens bevisverdi, var overdrevent skjønnsmessige og vage.¹⁴⁷

Analysen illustrerer at EMD anser informasjon om prosessuelle rettigheter som en viktig rettssikkerhetsgaranti.¹⁴⁸ Hvorvidt mangel på slik informasjon kan føre til at rettergangen ikke regnes som rettferdig etter EMK artikkel 6, avhenger av flere faktorer, herunder om beviset var av sentral betydning, alvorlighetsgraden av rettsbruddet, hvor inngående avhøret er, om den mistenkte er særlig sårbar, og om rettsbruddet blir kompensert for gjennom andre prosessuelle tiltak.

5.5 Konklusjon og bemerkninger

Sammenlignet med EMDs praksis, virker terskelen for å avskjære bevis som følge av manglende orientering om prosessuelle rettigheter lavere etter norsk rett. I HR-2022-866-U var grovheten ved rettsbruddet atskillig mindre enn i Ibrahim-saken, men likevel konkluderte flertallet med at beviset skulle avskjæres.

Basert på domspremissene i HR-2022-866-U, er det grunn til å anta at manglende informasjon om enten retten til forsvarer eller retten til taushet vanligvis vil medføre bevisavskjæring når rettsbruddet anses tilstrekkelig grovt – for eksempel hvis politiet bevisst unnlater å gi nødvendig informasjon, eller hvis orientering unnlates i en regulær avhørssituasjon. Utover disse tilfellene, blir løsningen mer usikker, noe som også kommer til syne i 2022-avgjørelsen: Mindretallet la avgjørende vekt på at rettsbruddet ikke var grovt, mens flertallet fokuserte på at rettsbruddet ville bli opplevd som en gjentatt rettskrenkelse og at hensynet til sakens opplysning ikke i overveiende grad tilsa at beviset burde tillates ført.

---

¹⁴⁶ Ibid. avsnitt 303.

¹⁴⁷ Ibid. avsnitt 310.

¹⁴⁸ Slik også Øyen (2016) s. 323.

6 Avslutning

Oppgaven viser at vurderinger knyttet til orienteringsplikt og spørsmål om bevisavskjæring i stor grad er basert på skjønnsmessige vurderinger. Det finnes ingen klare rammer for når en person anses som mistenkt eller når en samtale skal betraktes som et avhør. Det er også vanskelig å fastslå nøyaktig hva som kreves for at orienteringen skal være tilfredsstillende. Hvorvidt et bevis skal avskjæres som følge av mangelfull orientering er heller ikke selvsagt og avhenger av en bredere vurdering. Flertallets konklusjon i HR-2022-866-U antyder imidlertid at bevisavskjæring som følge av mangelfull orientering nå kan være en mer fremtredende konsekvens enn tidligere antatt av flere teoretikere.¹⁴⁹ Samtidig har Straffeprosesslovutvalget foreslått å senke den generelle terskelen for å avskjære rettstridig innhentede bevis,¹⁵⁰ noe som også indikerer en potensiell tendens mot en mer lempelig praksis med hensyn til bevisavskjæring.

---

¹⁴⁹ Se Jahre (2016) s. 143, som basert på uttalelsene i Rt. 2003 s. 1814, la til grunn at manglende orientering om prosessuelle rettigheter som hovedregel ikke vil lede til bevisavskjæring «når politiet opptrer åpent og den prosessuelle feilen ved avhøret er av mer formell karakter». Se også Torgersen (2009) s. 237, som argumenterte for at «manglende informasjon om rett til forsvarer neppe [...] vil medføre bevisforbud». Se for øvrig også Auglend og Mæland (2016) s. 958.

¹⁵⁰ NOU 2016: 24 s. 273 og lovutkastet § 8-5.

Kilderegister

Norske lover

Grunnloven	Lov 17. mai 1814 Kongerikets Norges Grunnlov
Straffeprosessloven	Lov 22. mai 1981 om rettergangsmåten i straffesaker
Menneskerettsloven	Lov 21. mai 1999 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett

Forskrifter

Påtaleinstruksen	Forskrift 28. juni 1985 om ordningen av påtalemyndigheten
------------------	---

Konvensjoner

Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)	Convention of the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. november 1950 (ikrafttredelse 3. september 1953)
---	--

Norske lovforarbeider

NUT 1969: 3	Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovkomiteen (Komiteen til revisjon av straffeprosessloven)
NOU 2016: 24	Ny straffeprosesslov

Ot.prp. nr. 35 (1978-1979)

Om lov om rettergangsmåten i straffesaker
(straffesakloven)

Ot.prp. nr. 81 (1999–2000)

Om lov om endringer i straffeloven og
straffeprosessen (bruken av varetektsfengsling
mv.)

Andre offentlige dokumenter

Rundskriv fra riksadvokaten nr.
2/2016

Rundskriv av 11. mai 2016 RA-2016-2 Politiavhør

Rettsavgjørelser

Rettsavgjørelser fra Høyesterett

Rt. 1994 s. 610

A

Rt. 1997 s. 138

U

Rt. 1997 s. 1523

U

Rt. 1999 s. 1269

A

Rt. 2003 s. 549

A

Rt. 2003 s. 1814

A

Rt. 2006 s. 582

A

Rt. 2008 s. 605

A

Rt. 2009 s. 1526

A

Rt. 2015 s. 93

A

HR-2016-379-A

HR-2016-2554-P

HR-2017-1894-U

HR-2018-1784-A

HR-2021-966-A

HR-2022-866-U

HR-2023-2212-A

Rettsavgjørelser fra lagmannsretten

LF-2016-43537-2

LB-2017-125256

LB-2021-83719-1

LB-2022-10229

LG-2024-17904

Rettsavgjørelser fra den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD)

Schenk mot Sveits (1988)

Schenk mot Sveits [J], no. 10862/84 [1988] Series A
no 140, ECHR:1988:0712JUD001086284

Khan mot Storbritannia (2000)

Khan mot Storbritannia [J], no. 35394/97 [2000]
ECHR:2000:0512JUD003539497

Panovits mot Kypros (2008)

Panovits mot Kypros [J], no. 4268/04 [2008]
ECHR:2008:1211JUD000426804

*Aleksandr Zaichenko mot
Russland* (2010)

Aleksandr Zaichenko mot Russland [J], no.
39660/02 [2010] ECHR:2010:0218JUD003966002

Bandaletov mot Ukraina
(2013)

Bandaletov mot Ukraina [J], no. 23180/06 [2013]
ECHR:2013:1031JUD002318006

Blaj mot Romania (2014)

Blaj mot Romania [J], no. 36259/04 [2014]
ECHR:2014:0408JUD003625904

Schmid-Laffer mot Sveits
(2015)

Schmid-Laffer [J], no. 41269/08 [2015]
ECHR:2015:0616JUD004126908

Zachar og Cierny mot Slovakia
(2015)

Zachar og Cierny [J], no. 29376/12; 29384/12
[2015] ECHR:2015:0721JUD002937612

Dvorski mot Kroatia (2015)

Dvorski mot Kroatia [GC], no. 25703/11 [2015]
ECHR:2015:1020JUD002570311

Ibrahim mfl. mot Storbritannia
(2016)

Ibrahim mfl. mot Storbritannia [GC], no. 50541/08;
50571/08; 50573/08; 40351/09 [2006]
ECHR:2016:0913JUD005054108

Simenovi mot Bulgaria (2017)

Simenovi mot Bulgaria [GC], no. 21980/04 [2017]
ECHR:2017:0512JUD002198004

Bozkaya mot Tyrkia (2017)

Bozkaya mot Tyrkia [J], no. 46661/09 [2017]
ECHR:2017:0905JUD004666109

Beuze mot Belgia (2018)

Beuze mot Belgia [GC], no. 71409/10 [2018]
ECHR:2018:1109JUD007140910

Litteratur

Andenæs og Myhrer, Norsk
straffeprosess (2009)

Andenæs, Johs., Myhrer, Tor-Geir, *Norsk
straffeprosess: Samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer*,
4. utgave, Universitetsforlaget 2009

Auglend og Mæland, Politirett
(2016)

Auglend, Ragnar L og Mæland, Henry John,
Politirett, 3. utgave, Gyldendal 2016

Hov, Rettergang II (2010)

Jahre, «Bevisavskjæring – begrensninger i opplesningsadgangen når det er prosessuelle feil ved en tidligere avgitt forklaring» (2016)

Keiserud mfl.,
Straffeprosessloven (2020)

Kjelby, «Bevisførsel om innholdet i uttalelser fra vitner og mistenkte avgitt «på stedet»» (2021)

Kjølbros, Den Europæiske
Menneskerettighedskonvention
– for praktikere (2023)

Matningsdal,
«Påtaleinstruksens rettslige karakter og virkning» (2002)

Monsen, Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk (2012)

Torgersen, Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker (2009)

Hov, Jo, *Rettergang II*, Papinian 2010

Jahre, Hans Petter, «Bevisavskjæring – Begrensninger i opplesningsadgangen når det er prosessuelle feil ved en tidligere avgitt forklaring» *Tidsskrift for strafferett* (2016) nr. 2 s. 131–160

Keiserud, Erik, Sæther, Knut Erik, Holmboe, Morten, Jahre, Hans-Petter, Matningsdal, Magnus og Smørdal, Jarle Golten, *Straffeprosessloven: Lovkommentar*, Universitetsforlaget 2022

Kjelby, Gert Johan, «Bevisførsel om innholdet i uttalelser fra vitner og mistenkte avgitt «på stedet»» i *Med ære og samvittighet. Festskrift til Magnus Matningsdal*, Per Erik Bergsjø, Knut Kallerud, Berte-Elen Konow, Asbjørn Strandbakken og Ragna Aarli (red.), Gyldendal 2021 s. 226–252

Kjølbros, Jon Fridrik, *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention – for praktikere*, 6. utgave, Djøf Forlag 2023

Matningsdal, Magnus, «Påtaleinstruksens rettslige karakter og virkning» i *Nybrott og odling: Festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen*, Kai Krüger, Kåre Lilleholt, Gudrun Holgersen og Nils Nygaard (red.), Fagbokforlaget 2002 s. 297–307

Monsen, Erik, *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*, 1. utgave, Cappellen Damm Akademisk 2012

Torgersen, Runar, *Ulovlig beviserverv og bevisforbud i straffesaker*, 1. utgave, Calax 2009

Øyen, *Straffeprosess* (2022)

Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 3. utgave,
Fagbokforlaget 2022

Øyen, «Høyesterett og vernet
mot selvinkriminering» (2016)

Øyen, Ørnulf, «Høyesterett og vernet mot
selvinkriminering: Særlig om politiets plikt til å
gjøre mistenkte kjent med retten til taushet», i
*Rettsavklaring og rettsutvikling. Festskrift til Tore
Schei*, Magnus Matningsdal, Jens Edvin A.
Skoghøy og Toril M. Øie (red.),
Universitetsforlaget 2016, s. 316–344

Øyen, «I hvilken utstrekning
kan det i straffesaker og sivile
saker fremlegges bevis som er
fremskaffet på ulovlig eller
utilbørlig måte?» (2010)

Øyen, Ørnulf, «I hvilken utstrekning kan det i
straffesaker og sivile saker fremlegges bevis som er
fremskaffet på ulovlig eller utilbørlig måte?» *Lov
og Rett* 49 (2010) nr. 7 s. 423–438

Aall, *Rettstat og
menneskerettigheter* (2018)

Aall, Jørgen, *Rettstat og menneskerettigheter*, 5.
utgave, Fagbokforlaget 2018